

**Έντυπο Προσωρινό Υλικό στα
Θρησκευτικά Β' Λυκείου**

Θρησκεία και Κοινωνία

Τόμος 2ος

Έντυπο Προσωρινό Υλικό στα Θρησκευτικά Β΄ Λυκείου Θρησκεία και Κοινωνία

Το έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά δημιουργήθηκε με την ευθύνη της Επιτροπής Εμπειρογνομών του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) - Νέο Πρόγραμμα Σπουδών. Το παρόν υλικό συνοδεύει το αντίστοιχο Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό Εκπαιδευτικού.

Στη σύνταξη και επιμέλεια του έντυπου προσωρινού υλικού για τα Θρησκευτικά Β΄ Λυκείου συνεργάστηκαν τα μέλη της Επιτροπής Εμπειρογνομών Λυκείου. Η παρούσα έκδοση στηρίζεται στην εργασία της Επιτροπής Εμπειρογνομών, που έχει ήδη αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του ΙΕΠ. Για το νέο υλικό που περιλαμβάνεται στην παρούσα έκδοση και για την επιμέλεια του υπάρχοντος συνεργάστηκαν με την **Εύη Βουλγαράκη**, μέλος της Επιτροπής Εμπειρογνομών, οι παρακάτω θεολόγοι εκπαιδευτικοί:

Σουλτάνα Γκαργκάνα

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
Έφη Ψαρογιώργου

Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Επιμέλεια | Σχεδιασμός και μορφοποίηση φακέλου |
Τεχνική επεξεργασία φωτογραφιών:
Εύη Βουλγαράκη, Θεολόγος, Εκπαιδευτικός Δευτερο-
βάθμιας Εκπαίδευσης
Γεώργιος Στριλιγκάς, Σχολικός Σύμβουλος Θεολόγων

Εικόνα Εξωφύλλου και Οπισθοφύλλου: Γραφιστική
σύνθεση που περιλαμβάνει λεπτομέρεια του έργου της
Ολυμπιάδος Κελαϊδή, Η Κιβωτός του Νώε.

Στο βιβλίο οι μεταφράσεις των κειμένων της Αγίας Γρα-
φής είναι της Βιβλικής Εταιρίας. Η μετάφραση του Κορα-
νίου στα ελληνικά, όπου δεν σημειώνεται διαφορετικά,
είναι της έκδοσης του βασιλιά Φαντχ μπιν Αμπντουλα-
ζίζ αλ Σαούντ, Μεδίνα.

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και
η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου
βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής
Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη
όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται
με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί
από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΕΝΤΥΠΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟ ΥΛΙΚΟ ΣΤΑ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

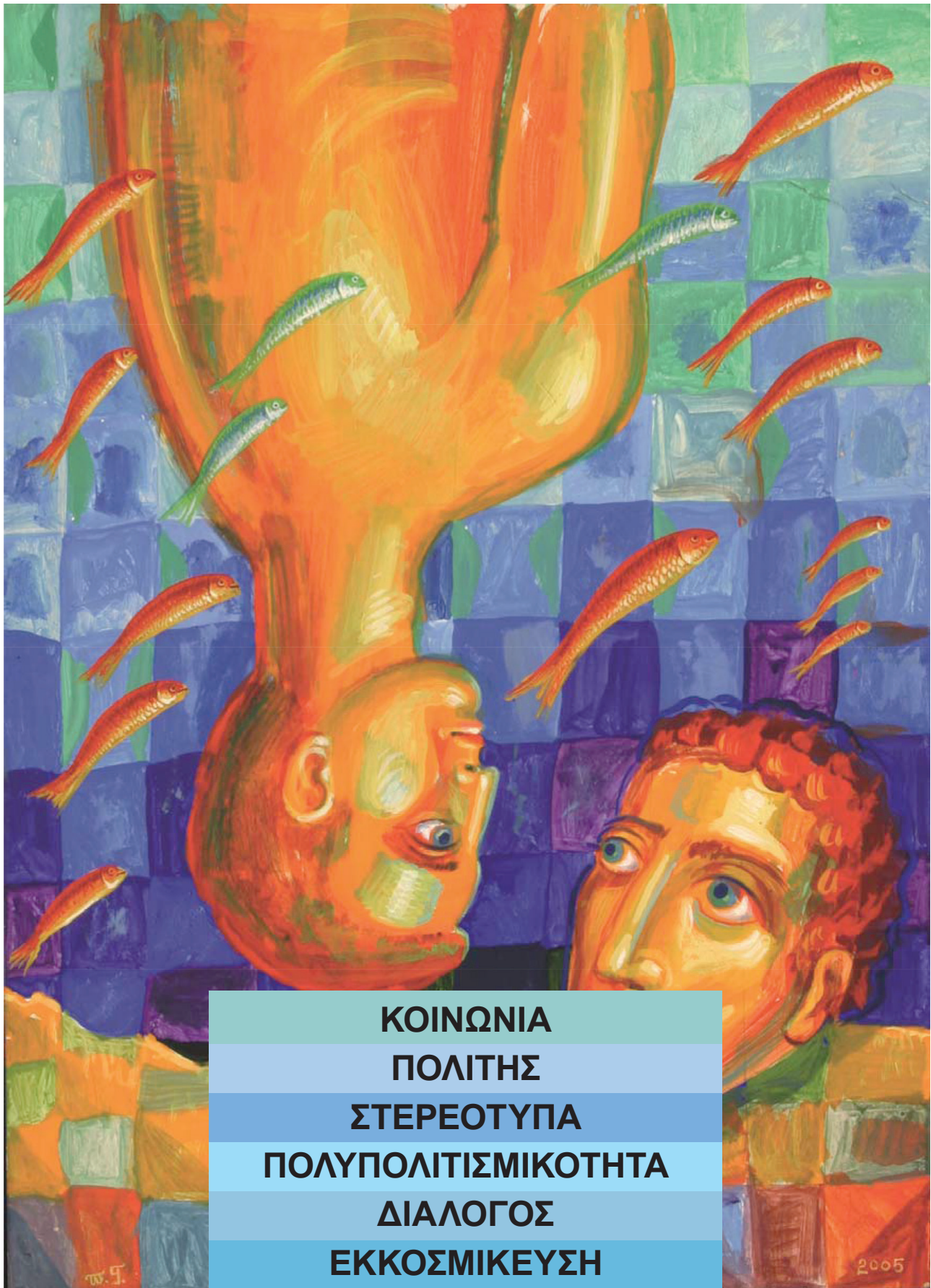

Θρησκεία και Κοινωνία

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΑΘΗΝΑ

π. Σταμάτης Σκλήρης, Συνάντηση στο Βυθό, 2001. Ακρυλικό σε χαρτόνι. Διαστάσεις 30 x 40 εκ.

3.1. ΠΟΛΙΤΗΣ

Στοιχεία που συνθέτουν την έννοια του πολίτη

Ραφαήλ (Raffaello Sanzio ή Santi), «Η Σχολή των Αθηνών», 1510-11. Φρέσκο. Stanza della Segnatura, Βατικανό.

Ο ρόλος του πιστού ως πολίτη και της θρησκείας στον δημόσιο χώρο

Η Εκκλησία στον δημόσιο χώρο

Είναι γνωστό ότι η Εκκλησία ως κοινότητα αντλεί την ταυτότητά της από την ερχόμενη Βασιλεία. Πρόκειται για μια πρόταση που αναδεικνύει δύο εξέχοντα γνωρίσματα της προσωπικής και συλλογικής εκκλησιαστικής υπάρξεως. Σύμφωνα με ένα αρχαίο λατινικό ρητό «ένας χριστιανός σημαίνει κανένας χριστιανός». Το ρητό αυτό επιθυμεί να υποδηλώσει τον κοινωνικό-σωματειακό χαρακτήρα της χριστιανικής πίστης, η οποία στέκεται στον αντίποδα κάθε ατομοκεντρικής, εγωιστικής και συχνά ψυχοπαθολογικής ιδιωτικοποίησης της θρησκευτικότητας. Η Εκκλησία αποτελεί έναν οργανισμό που θεμελιώνεται στο μοντέλο της κενωτικής και θυσιαστικής ζωής του Ιδρυτή και Κυρίου της Ιησού Χριστού και αποτελεί Εκκλησία στον βαθμό που συγκροτείται ως κοινότητα προσώπων στο κοινό ευχαριστιακό δείπνο, όπου υπερβαίνονται κάθε είδους αποκλεισμοί που βασίζονται σε φυλετικά, κοινωνικά κ.ά. κριτήρια. Επομένως η Εκκλησία όχι μόνο δεν μπορεί να αντιτίθεται στον δημόσιο χώρο, φοβούμενη τάχατες την ισότιμη αναμέτρηση με τις όποιες άλλες κοσμοθεωρίες, αλλά αντίθετα σε ορισμένο βαθμό λειτουργεί στον πυρήνα της με τη λογική του δημοσίου χώρου, καθώς κάθε μέλος της διαθέτει παρρησία απέναντι στους ισότιμους αδελφούς του αλλά και έναντι του Θεού και το μοναδικό κριτήριο για την ύπαρξή της είναι η αμοιβαιότητα, η αγάπη, η συγχωρητικότητα και η ελευθερία μεταξύ τους».

Ιγνάτιος, Μητροπολίτης Δημητριάδος, Θρησκευτικότητα και θρησκευτικά σύμβολα στον δημόσιο χώρο, Εισήγηση

στο Συνέδριο "Εκκλησία και Αριστερά", Θεσσαλονίκη,
22-23/1/2013

Θρησκεία και Πολιτική

«Κάθε θρησκεία λοιπόν στην προσπάθειά της να υπηρετήσει τις αξίες που κηρύττει μπορεί να εκφράζεται και πολιτικά, αν και όχι αναγκαίως μέσω πολιτικού σχήματος. Η πολιτική όμως σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται να αγνοεί την ύπαρξη και τη δυναμική της θρησκείας, ούτε ασφαλώς και να την υποτάσσει».

Κονιδάρης, Ι., «Θρησκεία και πολιτική». Εφημερίδα το Βήμα, 01/02/1998

Θρησκείες και Διεθνής Πολιτική

«Η ρήση του σπουδαίου Ελβετού καθολικού ιερέα, θεολόγου και συγγραφέα Hans Küng, βασικού εκφραστή του πώς η οικουμενική θεολογία μπορεί να μετασχηματιστεί σε θεολογία των θρησκειών, ότι δεν μπορεί να υπάρξει ειρήνη μεταξύ των εθνών χωρίς ειρήνη μεταξύ των θρησκειών και ότι συνακόλουθα δεν μπορεί να υπάρξει ειρήνη μεταξύ των θρησκειών χωρίς το διάλογο μεταξύ των θρησκειών, δεν σηματοδοτεί μόνο τις βαθύτερες οντολογικές εντάσεις της σχέσης πολιτικής και θρησκείας, αλλά προτάσσει πια ευθαρσώς τη σημασία του διαθρησκειακού διαλόγου (interreligious dialogue) στην ήπια παγίωση της διεθνούς ασφάλειας και ειρήνης, χωρίς δηλαδή ηγεμονικούς πολέμους, με άξονα ένα κοινό παγκόσμιο ήθος.

Ο διαθρησκειακός διάλογος ως εργαλείο της διε-

θνούς πολιτικής αναδεικνύει αν μη τι άλλο τη σημασία της θρησκευτικής διπλωματίας (religious diplomacy) στις διεθνείς σχέσεις, ή το ρόλο που μπορεί να παίξει η ίδια η θρησκευτική κοινότητα όχι ως πηγή έντασης και σύγκρουσης, όπως στην περίπτωση του ακραίου και ριζοσπαστικού θρησκευτικού φονταμενταλισμού, αλλά ως πηγή συνεργασίας, ειρήνης και ασφάλειας σε παγκόσμια κλίμακα, ικανοποιώντας έτσι τη βασική συνθήκη μετατροπής της οικουμενικής θεολογίας σε θεολογία των θρησκειών. Αυτό συνεπάγεται εξ ορισμού τη γενναία αναθεώρηση της σχέσης θρησκείας και διεθνούς πολιτικής και την ενίσχυση σε διακρατικό και διεθνικό επίπεδο των ήδη υπάρχουσών θεσμικών καναλιών επικοινωνίας ανάμεσα τουλάχιστον στις παγκόσμιες θρησκείες».

Μακρής, Σ., Θρησκεία και Διεθνής Πολιτική [Κεφάλαιο Συγγράμματος]. Στο Βασιλειάδης, Ν., Μπουτσιούκη, Σ., Πολιτιστική διπλωματία, Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα, 2015, σελ. 179-180.

Χριστιανικές αρχές και αξίες σχετικά με την εξουσία

Η Αγία Γραφή για την εξουσία

Όλους να τους τιμάτε· να αγαπάτε τους αδερφούς σας χριστιανούς· να σέβεστε τον Θεό· να τιμάτε τον αυτοκράτορα.

Α΄ Πετρ 2, 17

Ἰσας παρακαλώ πρώτα απ' όλα να κάνετε δεήσεις, προσευχές, παρακλήσεις, ευχαριστίες για όλους τους

ανθρώπους, ²για τους κυβερνήτες και για όλους εκείνους που ασκούν την εξουσία, ώστε να ζούμε ήρεμα και ειρηνικά με ευσέβεια κι ευπρέπεια από κάθε άποψη.

Α΄ Τιμοθ 2, 1-2

⁴²Τους κάλεσε τότε ο Ιησούς και τους λέει: «Ξέρετε ότι αυτοί που θεωρούνται ηγέτες των εθνών ασκούν απόλυτη εξουσία πάνω τους, και οι άρχοντές τους τα καταδυναστεύουν. ⁴³Σ' εσάς όμως δεν πρέπει να συμβαίνει αυτό, αλλά όποιος θέλει να γίνει μεγάλος ανάμεσά σας πρέπει να γίνει υπηρέτης σας· ⁴⁴και όποιος από σας θέλει να είναι πρώτος πρέπει να γίνει δούλος όλων. ⁴⁵Γιατί και ο Υιός του Ανθρώπου δεν ήρθε για να τον υπηρετήσουν, αλλά για να υπηρετήσει και να προσφέρει τη ζωή του λύτρο για όλους».

Μκ 10, 42-45

¹⁵Τότε πήγαν οι Φαρισαίοι κι έκαναν σύσκεψη πώς να τον παγιδέψουν με ερωτήσεις. ¹⁶Έστειλαν, λοιπόν, τους μαθητές τους μαζί με τους Ηρωδιανούς και του είπαν: «Διδάσκαλε, ξέρουμε πως λες την αλήθεια και διδάσκεις αληθινά το θέλημα του Θεού, και δε φοβάσαι κανέναν γιατί δεν υπολογίζεις σε πρόσωπα. ¹⁷Πες μας, λοιπόν, τι γνώμη έχεις; Επιτρέπεται να πληρώνουμε φόρο στον αυτοκράτορα ή όχι;». ¹⁸Ο Ιησούς κατάλαβε την πονηριά τους και τους είπε: «Γιατί προσπαθείτε να με παγιδέψετε, υποκριτές; ¹⁹Δείξτε μου το νόμισμα που πληρώνουμε για φόρο». Εκείνοι του έφεραν ένα δηνάριο. ²⁰«Ποιανού είναι αυτή η εικόνα και η επιγραφή;» τους ρωτάει. ²¹«Του αυτοκράτορα», του απαντούν. «Δώστε, λοιπόν», τους λέει, «στον αυτοκράτορα ό,τι ανήκει στον αυτοκράτορα, και στον Θεό ό,τι ανήκει στον Θεό».

22 Όταν το άκουσαν αυτό έμειναν κατάπληκτοι και τον άφησαν κι έφυγαν.

Μτ 22, 15-22

10 Λέει τότε σ' αυτόν ο Πιλάτος: «Σ' εμένα δε μιλάς; Δεν ξέρεις ότι έχω εξουσία να σε απολύσω και έχω εξουσία να σε σταυρώσω;». 11 Του αποκρίθηκε ο Ιησούς: «Δε θα είχες εξουσία κατεπάνω μου καμιά, αν δε σου ήταν δοσμένο από επάνω. Γι' αυτό εκείνος που με παράδωσε σ' εσένα έχει μεγαλύτερη αμαρτία».

Ιω 19, 10-11

Αριστερά: Η μαστίγωσις. Μονή Αγ. Νικολάου-Μετέωρα.
Δεξιά: Θεοφάνης ο Κρης, Η απόνιψις του Πιλάτου.

⁸Κάποτε τα δέντρα πήγαν να διαλέξουν ποιον θα χρίσουν βασιλιά τους. Είπαν στην ελιά: “έλα να γίνεις βασιλιάς μας”. ⁹Αλλά η ελιά τούς αποκρίθηκε: “ν’ αφήσω εγώ το λάδι που παράγω, που μ’ αυτό τιμούν θεούς κι ανθρώπους για να κυβερνήσω τα δέντρα;”. ¹⁰Τότε τα δέντρα είπαν στη συκιά: “έλα εσύ να γίνεις βασιλιάς μας”. ¹¹Μα κι η συκιά τούς αποκρίθηκε: “ν’ αφήσω εγώ τους ωραίους και γλυκούς καρπούς που κάνω, για να κυβερνήσω τα δέντρα;”. ¹²Τότε τα δέντρα είπαν στο αμπέλι: “έλα εσύ να γίνεις βασιλιάς μας”. ¹³Μα και το αμπέλι τούς αποκρίθηκε: “ν’ αφήσω εγώ το κρασί που βγάζω, που το χαίρονται θεοί και άνθρωποι, για να κυβερνήσω τα δέντρα;”.

¹⁴Τότε τα δέντρα είπαν στην αγκαθιά: “έλα εσύ να γίνεις βασιλιάς μας”. ¹⁵Και η αγκαθιά τούς αποκρίθηκε: “αν θέλετε στ’ αλήθεια να με χρίσετε βασιλιά σας, ελάτε να κρυφτείτε στη σκιά μου· αν δεν έρθετε, φωτιά θα βγει από τ’ αγκάθια μου και θα κατακάψει τους κέδρους του Λιβάνου”.

Κριτές 9, 8-15

Ο Χριστός πλένει τα πόδια των μαθητών

⁴Σηκώνεται, λοιπόν, από το τραπέζι που δειπνούσαν, βγάζει το ιμάτιό του, παίρνει μια πετσέτα και τη ζώνεται· ⁵έπειτα βάζει νερό στη λεκάνη κι αρχίζει να πλένει τα πόδια των μαθητών και να τα σκουπίζει με την πετσέτα που είχε ζωστεί. ⁶Φτάνει λοιπόν και στο Σίμωνα Πέτρο· αυτός του λέει: «Εσύ, Κύριε, θα μου πλύνεις τα πόδια;». ⁷«Αυτό που κάνω εγώ», του αποκρίθηκε ο Ιησούς, «εσύ δεν το καταλαβαίνεις τώρα· θα το καταλάβεις όμως αργότερα». ⁸Του λέει ο Πέτρος: «Ποτέ δε θα σ’ αφήσω να μου πλύνεις τα πόδια». «Αν δεν σε πλύνω»,

του αποκρίθηκε ο Ιησούς, «δεν έχεις θέση κοντά μου». ⁹Του λέει τότε ο Σίμων Πέτρος: «Αν είναι έτσι, Κύριε, όχι μόνο τα πόδια να μου πλύνεις αλλά και τα χέρια και το κεφάλι». [...] ¹²Όταν τους έπλυνε τα πόδια, φόρεσε το ιμάτιό του, πήρε πάλι τη θέση του στο τραπέζι και τους είπε: «Καταλαβαίνετε τι έκανα σ' εσάς; ¹³Εσείς με φωνάζετε “Διδάσκαλε” και “Κύριε”, και σωστά το λέτε, γιατί είμαι. ¹⁴Αν, λοιπόν, εγώ ο Κύριος κι ο Διδάσκαλος σας έπλυνα τα πόδια, έχετε κι εσείς την υποχρέωση να πλένετε ο ένας τα πόδια του άλλου. ¹⁵Σας έδωσα το παράδειγμα, για να κάνετε κι εσείς όπως έκανα εγώ. ¹⁶Η αλήθεια είναι πως δεν υπάρχει δούλος ανώτερος από τον κύριό του, ούτε απεσταλμένος ανώτερος από κείνον που τον έστειλε. ¹⁷Εάν τα μάθατε αυτά, θα είστε μακάριοι αν τα εφαρμόζετε κιόλας».

Ιω. 13, 4-9 και 12-17.

Sieger Koder, Ο Ιησούς πλένει τα πόδια του Πέτρου.

Ford Madox Brown, Ο Χριστός πλένει τα πόδια του Πέτρου, 1851-1856. Πινακοθήκη Tate Britain. Λονδίνο.

Ντούτσιο ντι Μπουονινσένια, Ο νιπήρας.

Ιερός Νιπήρας, ψηφιδωτό. Καθεδρικός Monreale, Ιταλία.

Η ευθύνη και ο αγώνας του χριστιανού ως πολίτη για τη μεταμόρφωση του κόσμου

Η διαδικασία της απελευθέρωσης

Έχοντας πηγάζει από ένα παλιό ιστορικό κίνημα, αυτή η ελπίδα για απελευθέρωση αρχίζει να υιοθετείται από τη χριστιανική κοινότητα ως σημείο των καιρών. Ως πρόσκληση για στράτευση και ερμηνεία. Το μήνυμα της Βίβλου, το οποίο παρουσιάζει το έργο του Χριστού ως μια απελευθέρωση, μας προσφέρει το πλαίσιο αυτής της ερμηνείας. Η θεολογία μοιάζει να απέφευγε για πολύ καιρό να στοχαστεί τον συγκρουσιακό χαρακτήρα της ανθρώπινης ιστορίας, τη διαμάχη μεταξύ ανθρώπων, κοινωνικών ομάδων και χωρών. Ο απόστολος Παύλος μάς θυμίζει όμως διαρκώς τη βαθιά σχέση που έχει η χριστιανική ύπαρξη και κάθε ανθρώπινη ζωή με το Πάσχα: το πέρασμα από τον «παλιό» στον «καινό άνθρωπο», από την αμαρτία στη θεία χάρη, από τη σκλαβιά στην ελευθερία.

Ἡμᾶς Χριστὸς ἠλευθέρωσεν· στήκετε οὖν, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε (Γαλ 5, 1), λέει ο απόστολος Παύλος. Πρόκειται για την απελευθέρωση από την αμαρτία, στο βαθμό που αυτή αποτελεί μια εγωιστική εσωστρέφεια. Το να αμαρτάνεις σημαίνει πράγματι ότι αρνείσαι να αγαπήσεις τους άλλους και, κατ' επέκταση, τον ίδιο τον Κύριο. Η αμαρτία, που καταργεί τη φιλία με τον Θεό και τον πλησίον, είναι για τη Βίβλο η υπέρτατη αιτία της φτώχειας, της αδικίας και της καταπίεσης την οποία βιώνει η ανθρωπότητα. Το να πούμε ότι αποτελεί την υπέρτατη αιτία δεν σημαίνει επ' ουδενί ότι αρνούμαστε τις δομικές αιτίες και τους αντικειμενικούς λόγους αυτών των καταστάσεων. Θέλουμε όμως να τονίσουμε ότι τα πράγματα δεν συμβαίνουν έτσι από τύχη, αλλά

ότι πίσω από μια άδικη δομή υπάρχει η προσωπική ή συλλογική ευθύνη για όλα, μια διάθεση απόρριψης του Θεού και των άλλων. Θέλουμε επίσης να θυμίσουμε ότι μια κοινωνική μεταρρύθμιση, όσο ριζοσπαστική και αν είναι, δεν φέρνει αυτομάτως την απάλειψη όλων των κακών.

Gutiérrez, G., Θεολογία της απελευθέρωσης, Μτφρ. Κ. Παλαιολόγος, Επιμ. Θ. Δρίτσας, Άρτος Ζωής, Αθήνα, 2012, σελ. 128-129, 142 και 146-147.

*Σημ. Ο Γκουστάβο Γουτιέρεζ (γεν. το 1928) είναι περουβιανός φιλόσοφος και θεολόγος, ένας από τους σημαντικότερους εκφραστές της Θεολογίας της Απελευθέρωσης. Είναι εξάλλου δομηνικανός μοναχός και ιερέας καθώς και μέλος της Περουβιανής Ακαδημίας της Γλώσσας.

Λευκό Ρόδο: ΜΝΗΜΗ ΑΓΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΜΟΡΕΛ

Η μνήμη του τιμάται στις 13 Ιουλίου, επέτειο της θανάτωσής του με αποκεφαλισμό. «Λαιμητόμω τελειοῦται» θα μπορούσε να είναι η διατύπωση, αφού ο Νεομάρτυρας αποκεφαλίσθηκε, καταδικασμένος σε θάνατο για «εσχάτη προδοσία» από το ναζιστικό καθεστώς, σε ηλικία 25 ετών. Πρόκειται για τον Αλεξάντερ Σμορέλ, συνιδρυτή μαζί με τον φίλο του Χανς Σολ, της αντιναζιστικής οργάνωσης «Λευκό Ρόδο», η οποία, με προκηρύξεις που απέστειλλε ταχυδρομικά, προσπαθούσε να εξεγείρει τη συνείδηση των Γερμανών κατά του καθεστώτος. Την αγιοκατάταξη πληροφορούμαστε από την επίσημη ιστοσελίδα του Πατριαρχείου Μόσχας (6.2.2012, στα ρωσικά). Ο άγιος εικονίζεται με τη λευκή ιατρική μπλούζα και να κρατά ένα σταυρό μαζί με ένα άσπρο

τριαντάφυλλο, σύμβολο του Λευκού Ρόδου και ταυτόχρονα πασχάλιο σύμβολο, σύμβολο της νίκης της ζωής πάνω στο θάνατο.

Αλέξανδρος Σμορέλ

Χανς Σολ

Το «Λευκό Ρόδο». Η ονομασία προτάθηκε από τον Νεομάρτυρα, εμπνευσμένη από ένα απόσπασμα των «Αδελφών Καραμαζώφ» του Ντοστογιέφσκυ, του αγαπημένου του συγγραφέα. Είναι η στιγμή που περιγράφεται η επιστροφή του Χριστού στη γη, για να αναστήσει εκ νεκρών ένα κοριτσάκι. «Το κοριτσάκι ανασηκώνεται στο φέρετρο και κοιτάζει τριγύρω, χαμογελώντας με ορθάνοιχτα απορημένα μάτια, κρατώντας ένα μάτσο από άσπρα τριαντάφυλλα, που είχαν βάλει στα χέρια της...». Τότε, ο Μέγας Ιεροεξεταστής αναγνώρισε και συνέλαβε τον Χριστό και ακολούθησε ο περίφημος μονόλογός του... Ο πυρήνας της κίνησης απαρτιζόταν από φοιτητές της ιατρικής σχολής του Πανεπιστημίου του Μονάχου, οι οποίοι σπούδαζαν, όντας παράλληλα ενταγμένοι στο στράτευμα. Μετά τη μάχη του Στάλινγκραντ, κλιμάκωσαν τη δραστηριότητά τους, μοιράζοντας προκηρύξεις

χέρι με χέρι και αναγράφοντας αντιχιτλερικά συνθήματα στους τοίχους. Για τον λόγο αυτόν, η οργάνωση, που επί μήνες ήταν στο στόχαστρο της Γκεστάπο, μπόρεσε να εξαρθρωθεί στις 18 Φεβρουαρίου του 1943. Τέσσερις ημέρες μετά, με συνοπτικές διαδικασίες, εκτελέσθηκαν με αποκεφαλισμό τα αδέλφια Χανς και Σοφία Σολ και ο Κρίστοφ Πρόμπστ, από το «Λαϊκό Δικαστήριο» του διαβόητου Ρόλαντ Φράισλερ.

Ο Αλεξάντερ Σμορέλ είχε την ίδια τύχη στις 13 Ιουλίου της ίδιας χρονιάς, αφού συνελήφθη τον Απρίλιο. Στη δίκη του δεν προσπάθησε να ελαφρύνει τη θέση του. Με παρρησία ομολόγησε ενώπιον του Φράισλερ τις αντιναζιστικές πεποιθήσεις του, προκαλώντας την υστερική αντίδραση του Φράισλερ, που ούρλιαζε, αποκαλώντας τον «προδότη».

Είχε γεννηθεί στη Ρωσία από Γερμανό πατέρα, γιατρό, από χρόνια εγκατεστημένο στη Ρωσία και Ρωσίδα μητέρα. Για τον λόγο αυτόν ήταν βαπτισμένος Χριστιανός Ορθόδοξος. Παρά το γεγονός ότι ο πατέρας του και η μητριά του ήταν ρωμαιοκαθολικοί, ο Αλέξανδρος ανατράφηκε ως Ορθόδοξος. Παρακολούθησε μαθήματα ορθόδοξης κατήχησης, εκκλησιαζόταν τακτικά και τον έβλεπαν συχνά με μια Βίβλο. Όπως φαίνεται και από την αλληλογραφία του, είχε διαβάσει κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας.

Ομολογώντας σθεναρά την Ορθόδοξη πίστη, αντιστάθηκε στο άθεο ναζιστικό καθεστώς και εξώθησε τους στενούς του φίλους και συμφοιτητές να κάνουν το ίδιο, ιδρύοντας την κίνηση του «Λευκού Ρόδου» [...].

Το περιεχόμενο των προκηρύξεων του Λευκού Ρόδου, βασικός συντάκτης των οποίων ήταν ο Νεομάρτυρας,

μαζί με τον Χανς Σολ, οδηγεί στο ασφαλές συμπέρασμα ότι ο αγώνας δεν ήταν στενά πολιτικός. Στην 4η προκήρυξη, τονίζεται μεταξύ άλλων· «Κάθε λέξη από το στόμα του Χίτλερ είναι ένα ψέμα. Όταν μιλά για ειρήνη, εννοεί τον πόλεμο και όταν κατά τρόπο βλάσφημο χρησιμοποιεί το όνομα του Παντοδύναμου, εννοεί τη δύναμη του κακού, τον εκπεσόντα άγγελο, τον Σατανά. Το στόμα του είναι το δύσοσμο στόμιο της Κολάσεως και η ισχύς του εκ βάθρων καταραμένη. Είναι αλήθεια ότι πρέπει να αγωνιστούμε κατά του εθνικοσοσιαλιστικού τρομοκρατικού κράτους με ορθολογικά μέσα. Όμως, οποιοσδήποτε εξακολουθεί να αμφισβητεί την πραγματικότητα, την ύπαρξη δαιμονικών δυνάμεων, θα έχει αποτύχει σε μεγάλο βαθμό να αντιληφθεί τη μεταφυσική διάσταση αυτού του πολέμου. Πίσω από τα συγκεκριμένα, ορατά περιστατικά, πίσω από όλες τις αντικειμενικές και λογικές διαπιστώσεις, βρίσκουμε το υπέρλογο στοιχείο· Τον αγώνα ενάντια στο δαίμονα, ενάντια στους υπηρέτες του Αντιχρίστου. Παντού και πάντοτε, οι δαίμονες παραμόνευαν στο σκοτάδι, περιμένοντας τη στιγμή που ο άνθρωπος είναι αδύναμος· όταν με τη δική του βούληση εγκαταλείπει τη θέση του στην τάξη της Δημιουργίας, όπως δημιουργήθηκε γι' αυτόν από τον Θεό εν ελευθερία, όταν υποχωρεί στη δύναμη του κακού και αποχωρίζεται από τις άνωθεν δυνάμεις κι αφού θεληματικά κάνει το πρώτο βήμα, οδηγείται ολοένα στο επόμενο με ραγδαία επιταχυνόμενο ρυθμό. Παντού και σε όλους τους καιρούς της μεγαλύτερης κρίσης, έχουν εμφανισθεί άνθρωποι, προφήτες και άγιοι, που αγαπάνε την ελευθερία τους, κήρυξαν τον Μοναδικό Θεό, και με τη βοήθειά Του οδήγησαν τον λαό στην αντιστροφή της πτωτικής του πορείας. Ο άνθρωπος είναι, βέβαια, ελεύθερος, αλλά χωρίς τον αληθινό Θεό είναι ανυπεράσπιστος ενάντια στο κακό. Είναι σαν κα-

ράβι χωρίς πηδάλιο, στο έλεος της θύελλας, σαν μικρό παιδί χωρίς τη μητέρα του, σαν σύννεφο που διαλύεται στον αέρα. Και σε ρωτάω, σα Χριστιανό που αγωνίζεσαι για τη διαφύλαξη του πιο πολύτιμου θησαυρού σου, μήπως διστάζεις, μήπως ξεπέφτεις στη δολιότητα, τον υπολογισμό και την αναβλητικότητα, με την ελπίδα ότι κάποιος άλλος θα σηκώσει το χέρι για να σε υπερασπίσει; Δεν σου έδωσε ο Θεός τη δύναμη και τη θέληση να αγωνιστείς; Πρέπει να χτυπήσουμε το κακό εκεί που είναι πιο δυνατό, και είναι πιο δυνατό στην εξουσία του Χίτλερ». Οι Γερμανοί γνώριζαν για τα εγκλήματα του Ναζισμού! Στη 2η προκήρυξη καταγγέλθηκε ο διωγμός των Εβραίων της Πολωνίας και η εξόντωση τουλάχιστον 300.000 από αυτούς, καθώς και ο διωγμός εναντίον των ελίτ της πολωνικής κοινωνίας, με τον εγκλεισμό των πρωτότοκων γιών της πολωνικής αριστοκρατίας σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και των θυγατέρων σε πορνεία των Ες-Ες στη Νορβηγία. «Γιατί σας τα λέμε όλα αυτά, αφού τα ξέρετε πολύ καλά, κι αν όχι τα συγκεκριμένα, άλλα, το ίδιο σοβαρά εγκλήματα που διέπραξε αυτή η τρομακτική συμμορία υπανθρώπων;», διερωτάται το φυλλάδιο, που είναι ταυτόχρονα και ντοκουμέντο συνενοχής της πλειοψηφίας και κατάρριψης του όψιμου ισχυρισμού ότι δήθεν δεν γνώριζαν... «Ο κάθε άνθρωπος επιθυμεί να απαλλαγεί από μια τέτοιου είδους ένοχή, και ο καθένας ακολουθεί το δρόμο του με την πιο ήρεμη και ήσυχη συνείδηση. Όμως, δεν μπορεί να απαλλαγεί· είναι ένοχος, ένοχος, ένοχος! Δεν είναι, όμως, αργά, να απαλλαγούμε από αυτή την εξόχως κατακριτέα και υπόλογη για όλες τις πλάνες κυβέρνηση, για να απαλλαγούμε από ακόμη μεγαλύτερη ενοχή». Ποτέ μην ξεχνάτε τον Θεό!... Άφησε τελευταία παραγγελία του στον πατέρα του και στη μητριά του, στο τελευταίο του γράμμα πριν οδηγηθεί στη λαιμητόμο· «Σήμερα,

με τη θέληση του Θεού, η επίγεια ζωή μου θα κλείσει, προκειμένου να μεταβώ σε μιαν άλλη, που ποτέ δεν θα τελειώσει, όπου όλοι μας θα συναντηθούμε... Δυστυχώς, το χτύπημα αυτό θα είναι πιο σκληρό για σας παρά για μένα, γιατί φεύγω με τη βεβαιότητα ότι υπηρέτησα την αλήθεια. Αυτό με αφήνει με ήσυχη τη συνείδηση, παρά το γεγονός ότι είναι κοντά η ώρα του θανάτου... Σε λίγες ώρες θα είμαι σε μια καλύτερη ζωή, κοντά στη μητέρα μου και δεν θα σας ξεχάσω. Θα παρακαλέσω τον Θεό να σας χαρίσει γαλήνη και ειρήνη. Θα σας περιμένω! Και πάνω απ' όλα, ένα πράγμα φυλάχτε στις καρδιές σας: Ποτέ μη ξεχνάτε τον Θεό!» Στις 18 Μαΐου 1943 τους έγραφε: «...Πρόσφατα διάβασα κάτι σ' ένα πολύ καλό και με πολλά νοήματα βιβλίο, που ταιριάζει σε όλους εσάς: "Όσο μεγαλύτερη είναι η τραγωδία της ζωής, τόσο πιο δυνατή πρέπει να είναι η πίστη μας, όσο πιο καταδικασμένοι μοιάζουμε, με τόση μεγαλύτερη εμπιστοσύνη πρέπει να αφήνουμε τις ψυχές μας στα χέρια του Θεού Πατέρα". Έγραφε ο αββάς Θεόδωρος από το Βυζάντιο [Θεόδωρος ο Στουδίτης]: "Για τον λόγο αυτό ευχαρίστησα τον Θεό για τις δοκιμασίες μου, και άφησα τον εαυτό μου εντελώς στις ανεξερεύνητες βουλές της Προνοίας Του..."».

[...] Πνευματικές, λοιπόν, οι αφετηρίες του αγώνα του νεομάρτυρα Αλεξάνδρου και του Λευκού Ρόδου· Η εγκληματική φυσιογνωμία του ναζισμού συνδέεται αιτιωδώς με τον αντιχριστιανικό και νεοπαγανιστικό του χαρακτήρα. Αποτέλεσμα πειρασμού είναι η παραίτηση από το θείο δώρο της ελευθερίας, που οδηγεί σε όλο και μεγαλύτερη κατάπτωση. Συνενοχή είναι και η ανοχή εκ μέρους των πολιτών στα εγκλήματα εις βάρος του κάθε πλησίον, από μια εξουσία που είναι όχι μόνο τυραννική, αλλά και συμμορία του κοινού ποινικού δικαίου.

«Γιορτάζουμε την ακτινοβόλο μνήμη σου, μιμούμενοι το θάρρος σου, με αντίσταση στις αντίθεες δυνάμεις και εχθρούς».

Από το τροπάριο του Αγίου, ο οποίος πρέπει να φωτίσει και εμάς τους Έλληνες, σε μια εποχή που δεχόμαστε ανάλογους πειρασμούς. Το ψυχικό σθένος, με το οποίο ο νεομάρτυς Αλέξανδρος και οι άλλοι νέοι του Λευκού Ρόδου βρήκαν το θάρρος να καταγγείλουν τις αντίθεες πρακτικές της ίδιας της πατρίδας τους, με τίμημα την ίδια τους τη ζωή, ας μας εμπνέει να αντιστεκόμαστε στην επέλαση των Ελλήνων νεοναζιστών.

Ζερβός, Γ., «Μνήμη Αγίου Αλέξανδρου Σμορέλ», εφημ. Χριστιανική (Πέμπτη, 19 Ιούλιος 2012) στη στήλη «Τα του Καίσαρος».

Από τη δράση του Νίκου Ψαρουδάκη:

Το πρώτο πρωτοσέλιδο της εφημερίδας Χριστιανική

Η εφημερίδα αυτή κάνει την εμφάνισή της σε μια εποχή συγχύσεως και δυστυχίας. Πνευματικά και κοινωνικά, ο σημερινός άνθρωπος υποφέρει. Από το ένα μέρος η αμάθεια, η ημιμάθεια και η μονόπλευρη αγωγή εδημιούργησαν τον άνθρωπο των προλήψεων, των δεισιδαιμονιών και της κοινωνικής παρακμής.

Από το άλλο μέρος, η σημερινή κοινωνική ζωή, σαν νομικό, διοικητικό και οικονομικό σύστημα, παρουσιάζει σημεία κρίσεως, όπου ολοκάθαρα διαφαίνονται τα συμπτώματα του θανάτου.

Η κοινωνική αδικία, μόνιμο χαρακτηριστικό της παρηκμασμένης σημερινής κοινωνικής ζωής, δημιουργεί

την αθλιότητα των λαϊκών τάξεων και προσβάλλει τον πολιτισμό και την θρησκεία μας.

Εφημερίδα Χριστιανική, 17 Μαΐου 1953. «Η φωνή μας», το πρωτοσέλιδο του πρώτου φύλλου.

Η μορφή και οι απόψεις του παπα-Γιώργη Πυρουνάκη

Για την κοινωνική δράση: Οπουδήποτε στη γη, όποια στιγμή. Αυτό είναι το ανεξόφλητο χρέος της Εκκλησίας (δηλ. του καθενός μας). "Τούτο το έργο της εθελουσίας θα πρέπει να διέπει την Εκκλησία, είναι ο λόγος υπάρξεώς της. Η Εκκλησία έγινε για τον κόσμο των ανθρώπων, ΔΕΝ έγινε ο κόσμος γι' αυτήν! Η Εκκλησία είναι θεραπαινίδα του κόσμου: η αποστολή της είναι η διακονία του!".

Για την πολιτική, τα κόμματα και τα χριστιανικά κινήματα: Ο π. Γ. όρισε απόλυτα όρια μεταξύ της "τρέχουσας" πολιτικής και της χριστιανικής πολιτικής. Η δεύτερη ασχολείται με όλα τα προβλήματα του κόσμου, αλλά στην προοπτική της Βασιλείας: "Είμαστε με τον επαναστάτη Ιησού. Με το κήρυγμα της θυσίας του Σταυρού Του!". "Τι είναι ο Χριστιανισμός; Κίνημα ζωής και αλλαγής όλων. Δίνει προφητικές λύσεις. Δε στήνει σύστημα. Ενισχύει πνευματικά τους ανθρώπους να αγωνίζονται, να βρίσκουν αυτοί τις λύσεις". "Η δική μας επανάσταση δεν γκρεμίζει, αναγεννά, δημιουργεί, στήνει όλα καινούργια". Ο π. Γ. όχι μόνο δε συμφωνούσε με την ένταξη σε κόμματα, παρατάξεις, οργανώσεις κ.ά., αλλά δεν αποδέχονταν ούτε τη χρησιμότητα των λεγόμενων χριστιανικών κομμάτων, "διότι εμείς πρέπει να ασκούμε τη δική μας πολιτική της Επανάστασως Χριστού, χωρίς καμμία παρέλκυση. Θα αγωνιζόμαστε κάθε φορά με τους καλύτερους και ιδεολογικά συγγενέστερους συμ-

μάχους. Αλλά ποτέ ξεκόβοντας για δημιουργία δικής μας παρατάξεως 'χριστιανικής κομματικής'. Επομένως δε συμφωνούμε με τα εμπονομαζόμενα 'χριστιανικά κόμματα'. Αν τον χριστιανικόν αγώνα τον μετατρέψουμε σε κομματικό, θα κάνουμε μεγάλο λάθος".

Οικονόμου, Φ., π. Γεώργιος Πυρουνάκης: Η θεολογία και το έργο ενός ελεύθερου ανθρώπου, Αρμός, Αθήνα, 2014, σελ. 181-183, 184-187 και 163-164.

Χριστιανοί και μεταμόρφωση του κόσμου

«Δεν θα αφήσουμε την ιστορία στους Ηρώδες και τους Πιλάτους. Η αντι-ιστορία πρέπει να αμφισβητήσει και παράλληλα να αναζωογονήσει την Ιστορία. Αυτό δεν θα ολοκληρωθεί ποτέ μέχρι την επιστροφή του Χρίστου. Ποτέ δεν θα υπάρξει πολιτισμός τέλειος, ποτέ δεν πρόκειται να υπάρξει ο «πολιτισμός της κοινωνίας». Θα υπάρξουν όμως σημεία – θα υπάρξουν προσπάθειες. Βρισκόμαστε στην έρημο της Εξόδου, στο δρόμο για τη Βασιλεία. Έχουμε λοιπόν την υποχρέωση να δώσουμε στους ανθρώπους ενδιάμεσους σταθμούς, οάσεις, σκηνές, ύμνους, για να βρούνε το θάρρος να προχωρούν πάντα εμπρός, προς την τελειωτική μεταμόρφωση.

Ίσως όλα αυτά να απαιτούσαν σήμερα ένα είδος ανανεωμένης αγιότητας, ένα «νέο τύπο αγίου» όπως έγραψε ο Νικολάι Μπερντιάγεφ, ικανό ν' αναλάβει όλο το βάρος της κοσμικής και κοινωνικής πολυπλοκότητας, ικανό να μπολιάσει τον κόσμο με το Άγιο Πνεύμα, για να τον διαφωτίσει και να τον μεταμορφώσει. Αυτό λέει ο Μπερντιάγεφ. Γιατί μου φαίνεται ότι το ζωοποιό Πνεύμα δεν παύει ποτέ ν' αναβλύζει μαζί με το νερό και το αίμα του λογχισμένου σώματος του Σταυρωμένου, όλων των

σταυρωμένων της ιστορίας, πού μας καλούν να γίνουμε οι διάκονοι της Ανάστασης».

Κλεμάν, Ο., Ορθοδοξία κ Πολιτική, Μτφρ. – Επιμ. Γ. Λάππας & Γ. Ζερβός, Μήνυμα, Αθήνα, 1985, σελ. 21.

Η ευθύνη για μεταμόρφωση του κόσμου

Για τους Τρεις Ιεράρχες το πρόβλημα της ανισοκατανομής των αγαθών δεν αποδίδεται στο θέλημα του Θεού, ούτε σε φυσικές αιτίες και τυχαία γεγονότα άλλα σε συγκεκριμένες ενέργειες αυτών, που κατέχουν την εξουσία και τον πλούτο.

«Οι κοινωνικές ανισότητες δεν είναι θέλημα Θεού», λέει ο άγιος Γρηγόριος «ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο ελεύθερο... Με την πτώση θρυμματιστηκε η αρχική ενότητα και ισοτιμία μεταξύ των ανθρώπων, οι θρασύτεροι με τη βοήθεια του πολιτικού νόμου, τον οποίο κατέστησαν όργανο καταδυναστεύσεων, επιβλήθηκαν στους ασθενέστερους και έτσι οι άνθρωποι χωρίστηκαν σε πλούσιους και φτωχούς, ελεύθερους και δούλους και σε πολλές άλλες κατηγορίες. Εμείς όμως, σαν χριστιανοί οφείλουμε να αποβλέπουμε και να τείνουμε στην αρχική ενότητα και όχι στην κατοπινή διαίρεση, στον νόμο του Θεού και όχι στον νόμο του ισχυρού». Είναι πασιφανές ότι ο νόμος του Θεού, δηλαδή ο νόμος της αγάπης, της ισότητας, της ελευθερίας της ειρήνης, δεν έχει τίποτα κοινό με τον νόμο των ισχυρών κάθε εποχής. Ο Μέγας Βασίλειος γίνεται πολύ παραστατικός όταν θέλει να αναφερθεί στην αδικία και την αρπαγή του πλούτου από τους κοινωνικά δυνατούς, ανατρέποντας μάλιστα με τα λεγόμενα του τις κοινωνικά αποδεκτές αντιλήψεις περί κλοπής. [...]

Ο Μέγας Βασίλειος και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος

θεωρούν ότι η κοινοκτημοσύνη είναι η λύση του κοινωνικού προβλήματος και προτείνουν την πρωτοχριστιανική κοινότητα των Ιεροσολύμων, όπου όλα ήταν κοινά, σαν πρότυπο για μια δίκαιη οργάνωση των χριστιανικών κοινωνιών. Ο τελευταίος καλεί τους χριστιανούς της Κωνσταντινούπολης να εφαρμόσουν το κοινωνικό μοντέλο της ισότητας και αλληλεγγύης τονίζοντας ότι αν το κατορθώσουν δε θα υπάρξει ειδωλολάτρης που δε θα τον ελκύσει η χριστιανική πρόταση ζωής. Ο Γάλλος Ορθόδοξος Θεολόγος Ολιβιέ Κλεμάν υποστηρίζει, πως ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος είναι ο πρώτος χριστιανός, που προσπάθησε να οργανώσει και να εφαρμόσει ένα χριστιανικό πολιτικό σύστημα στηριγμένο στην ισότητα. [...]

Αργυρόπουλος, Α., Το επαναστατικό μήνυμα των Τριών Ιεραρχών, σειρά Έξοδος στην κοινωνία και τη ζωή, Αθήνα, 2009, σελ. 28-30.

Άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος στον δρόμο για την εξορία.

Αξιολογικές κρίσεις για την ευθύνη του χριστιανού ως πολίτη του κόσμου

Μπάμπης Πυλαρινός, Απόπλους, 2010.

3.2. ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Στερεότυπα και προκαταλήψεις στην καθημερινότητα των μαθητών

Πάνω: Κούκλες Bratz που απευθύνονται σε κορίτσια προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.
Κάτω: Φιγούρες Hulk που απευθύνονται σε αγόρια προσχολικής και πρώτης σχολικής ηλικίας.

**Πάνω: Ο Κωνσταντίνος Καραούζας, παραπληγικός αθλητής ολυμπιακού επιπέδου στην κολύμβηση.
Κάτω: Καλλιτέχνες με αναπηρία.**

Η ύπαρξη στερεοτύπων και προκαταλήψεων στον χώρο της θρησκείας, τα αίτια και οι συνέπειές τους

Ελάτε όπως είστε!

«Ελάτε όπως είστε. Και με τα πανταλόνια σας και τις κοντές φούστες σας, ακόμη ελάτε και με τα σκουλαρίκια σας».

Χριστόδουλος, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, απευθυνόμενος σε μαθητές και μαθήτριες Λυκείου.

Άδικη νομοθεσία

«Ου δέχομαι ταύτην την νομοθεσίαν, ουκ επαινῶ την συνήθειαν. Άνδρες ήσαν οι νομοθετούντες, διά τούτο κατά γυναικών η νομοθεσία».

Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος, Λόγος 37.

Ισότητα φύλων στις Εκκλησίες;

[...] Τα τελευταία είκοσι χρόνια, με την ανάπτυξη του γυναικείου κινήματος, η ισότητα των φύλων προχώρησε οργανωμένα στις Εκκλησίες της Αμερικής, της Αυστραλίας και της Ευρώπης. Μεταξύ των προτεσταντικών Εκκλησιών, όσες πνευματοκρατούνται, δέχονται γυναίκες στο ιερατείο. Οι παραδοσιακές, ιεροκρατικές, όπως λέγονται, Εκκλησίες ανθίστανται. Έντονη αντίδραση προβάλλουν η Ρωμαϊκή και η Ορθόδοξη Εκκλησία. Η Εκκλησία μας, όχι από κάποια εσωτερική ανάγκη, αλλά προς χάρη του διεκκλησιαστικού διαλόγου και για τη δημιουργία ενιαίου ορθόδοξου μετώπου, συγκάλεσε στη Ρόδο (31 Οκτωβρίου – 5 Νοεμβρίου)

Πανορθόδοξη Διάσκεψη με θέμα: Η θέση της γυναίκας στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Το αποτέλεσμα ήταν πενιχρό, γιατί το γυναικείο κίνημα στις ορθόδοξες χώρες γεννήθηκε και αναπτύχθηκε έξω και άσχετα από τις Εκκλησίες.

Προ τριετίας περίπου, τόλμησε η παρισινή ορθόδοξη καθηγήτρια της Θεολογίας κ. Elisabeth Behr-Sigel (όταν μάλιστα πέρασε τα 80 της χρόνια στην υπηρεσία της Εκκλησίας) να θέσει πολύ ξεκάθαρα επί τάπητος το θέμα με άρθρο στο περιοδικό *Contacts*. Προκάλεσε όμως αυτό θύελλα διαμαρτυριών στις ορθόδοξες γαλλικές παροικίες, που θεωρούνται, θεολογικά, η *avant-garde** της Ορθοδοξίας.

Οι γυναίκες όμως δεν το βάζουν κάτω. Επειδή δε πιστεύεται πως οι Εκκλησίες έχουν γίνει το τελευταίο ισχυρό οχυρό κατά της χειραφέτησης τους, προβάλλουν στους θεολόγους δύσκολα ερωτήματα, που η εκκλησιαστική καζουιστική δυσκολεύεται πολύ να αντικρούσει. [...]

Πέρα όμως από οποιεσδήποτε θεολογικές συζητήσεις και ο πιο απλοϊκός άνθρωπος που, κατά κάποιον τρόπο, ξέρει τη Θεοτόκο Μαρία, «τὸν γλυκασμὸ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν θλιβομένων τῆ χαρά», πρέπει να καταλαβαίνει πόσα στερείται η Εκκλησία από τη μη ενεργό και ουσιαστική συμμετοχή των γυναικών στο έργο της.

Αγουρίδης, Σ. «Ισότητα φύλων στις Εκκλησίες», στο Αγουρίδης, Σ., *Οράματα και Πράγματα, Άρτος Ζωής*, Αθήνα, 1991, σελ. 298-301.

Κορίτσι από την Αιθιοπία κουβαλάει νερό. Φωτογραφία: WHO/P. Virost.

Η παράδοση chhaupadi (τσοπάντι), που σήμερα είναι μια απαγορευμένη αλλά διαδεδομένη πρακτική στο δυτικό Νεπάλ, προβλέπει την απομόνωση των γυναικών και των νεαρών κοριτσιών, κατά τη διάρκεια της εμμηνορρυσίας. Ο εγκλεισμός τους σε αποθήκες, στάβλους και παραπήγματα, συχνά εγκυμονεί κινδύνους ακόμα και για την ίδια τη ζωή των κοριτσιών. Navesh Chitrakar/ Reuters.

Στιγμιότυπα από έναν παραδοσιακό εβραϊκό γάμο. Η νύφη με βέλο.

Θεολογικά ρεύματα και θρησκευτικά πρόσωπα απέναντι στα στερεότυπα και στις προκαταλήψεις

Ο καλός Σαμαρείτης (Λουκ 10, 25-37)

²⁵Κάποιος νομοδιδάσκαλος παρουσιάστηκε στον Ιησού, και για να τον φέρει σε δύσκολη θέση του είπε: «Διδάσκαλε, τι πρέπει να κάνω για να κερδίσω την αιώνια ζωή;». ²⁶Ο Ιησούς τον ρώτησε: «Ο νόμος τι γράφει;». ²⁷Εκείνος απάντησε: Ν' αγαπάς τον Κύριο το Θεό σου μ' όλη την καρδιά σου και μ' όλη την ψυχή σου, μ' όλη τη δύναμή σου και μ' όλο το νου σου· και τον πλησίον σου όπως τον εαυτό σου. ²⁸«Πολύ σωστά απάντησες», του είπε ο Ιησούς· «αυτό κάνε και θα ζήσεις». ²⁹Εκείνος όμως, θέλοντας να δικαιολογήσει τον εαυτό του, είπε στον Ιησού: «Και ποιος είναι ο πλησίον μου;». ³⁰Πήρε τότε αφορμή ο Ιησούς και είπε: «Κάποιος άνθρωπος, κατεβαίνοντας από τα Ιεροσόλυμα για την Ιεριχώ, έπεσε πάνω σε ληστές. Αυτοί τον ξεγύμνωσαν, τον τραυμάτισαν και έφυγαν παρατώντας τον μισοπεθαμένο. ³¹Από 'κείνο τον δρόμο έτυχε να κατεβαίνει και κάποιος ιερέας, ο οποίος τον είδε, αλλά τον προσπέρασε χωρίς να του δώσει σημασία. ³²Το ίδιο και κάποιος λευίτης, που περνούσε από 'κείνο το μέρος· παρ' όλο που τον είδε κι αυτός, τον προσπέρασε χωρίς να του δώσει σημασία. ³³Κάποιος όμως Σαμαρείτης που ταξίδευε, ήρθε προς το μέρος του, τον είδε και τον σπλαχνίστηκε. ³⁴Πήγε κοντά του, άλειψε τις πληγές του με λάδι και κρασί και τις έδεσε καλά. Μάλιστα τον ανέβασε στο δικό του το ζώο, τον οδήγησε στο πανδοχείο και φρόντισε γι' αυτόν. ³⁵Την άλλη μέρα φεύγοντας έβγαλε κι έδωσε στον πανδοχέα δύο δηνάρια και του είπε: “Φρόντισέ τον, κι ό,τι παραπάνω ξοδέψεις, εγώ όταν ξαναπεράσω θα σε πληρώσω”. ³⁶Ποιος λοιπόν απ' αυτούς τους τρεις κατά τη

γνώμη σου αποδείχτηκε “πλησίον” εκείνου που έπεσε στους ληστές;». ³⁷Ο νομοδιδάσκαλος απάντησε: «Εκείνος που τον σπλαχνίστηκε». Τότε ο Ιησούς του είπε: «Πήγαινε, και να κάνεις κι εσύ το ίδιο».

Η παραβολή του Τελώνη και του Φαρισαίου (Λουκ 18, 9-14)

⁹Σε μερικούς που ήταν σίγουροι για την ευσέβειά τους και περιφρονούσαν τους άλλους, είπε την παρακάτω παραβολή: ¹⁰«Δύο άνθρωποι ανέβηκαν στο ναό για να προσευχηθούν. Ο ένας ήταν Φαρισαίος κι ο άλλος τελώνης. ¹¹Ο Φαρισαίος στάθηκε επιδεικτικά κι έκανε την εξής προσευχή σχετικά με τον εαυτό του: “Θεέ μου, σ’ ευχαριστώ που εγώ δεν είμαι σαν τους άλλους ανθρώπους άρπαγας, άδικος, μοιχός, ή και σαν αυτόν εδώ τον τελώνη. ¹²Εγώ νηστεύω δύο φορές την εβδομάδα και δίνω στο ναό το δέκατο απ’ όλα τα εισοδήματά μου”. ¹³Ο τελώνης, αντίθετα, στεκόταν πολύ πίσω και δεν τολμούσε ούτε τα μάτια του να σηκώσει στον ουρανό. Χτυπούσε το στήθος του και έλεγε: “Θεέ μου, σπλαχνίσου με τον αμαρτωλό”. ¹⁴Σας βεβαιώνω πως αυτός έφυγε για το σπίτι του αθώς και συμφιλιωμένος με το Θεό, ενώ ο άλλος όχι· γιατί όποιος υψώνει τον εαυτό του θα ταπεινωθεί, κι όποιος τον ταπεινώνει θα υψωθεί».

Ο Ιησούς συγχωρεί μια αμαρτωλή γυναίκα (Λουκ 7, 36-50)

³⁶Κάποιος Φαρισαίος προσκάλεσε τον Ιησού σε γεύμα. Ο Ιησούς μπήκε στο σπίτι του Φαρισαίου και

κάθισε στο τραπέζι. ³⁷Στην πόλη ήταν κάποια αμαρτωλή γυναίκα· όταν άκουσε ότι ο Ιησούς γευματίζει στο σπίτι του Φαρισαίου, έφερε ένα αλαβάστρινο δοχείο με μύρο, ³⁸στάθηκε πίσω κοντά στα πόδια του και κλαίγοντας τα έβρεχε με τα δάκρυά της και τα σκούπιζε με τα μαλλιά της· τα φιλούσε και τα άλειψε με το μύρο.

³⁹Όταν το είδε αυτό ο Φαρισαίος που τον είχε προσκαλέσει, είπε από μέσα του: «Αν ο άνθρωπος αυτός ήταν προφήτης, θα γνώριζε ποια και τι είδους γυναίκα είναι αυτή που τον αγγίζει· γιατί είναι αμαρτωλή». ⁴⁰Ο Ιησούς απάντησε σ' αυτές τις σκέψεις του και του είπε: «Σίμων, έχω κάτι να σου πω». «Πες μου Διδάσκαλε», είπε εκείνος. ⁴¹«Δύο άνθρωποι χρωστούσαν λεφτά σε κάποιον δανειστή· ο ένας πεντακόσια δηνάρια κι ο άλλος πενήντα. ⁴²Επειδή όμως δεν είχαν να τα επιστρέψουν, τα χάρισε και στους δυο. Πες μας λοιπόν, ποιος από τους δυο θα του χρωστάει μεγαλύτερη ευγνωμοσύνη;» ⁴³Ο Σίμων αποκρίθηκε: «Νομίζω εκείνος στον οποίο χάρισε τα περισσότερα». «Ορθά έκρινες», του είπε ο Ιησούς· ⁴⁴και ρίχνοντας τη ματιά του στη γυναίκα τού είπε: «Βλέπεις ετούτη τη γυναίκα; Όταν μπήκα στο σπίτι σου, δε μου έπλυνες με νερό τα πόδια. Αυτή, αντίθετα, με δάκρυα μου έπλυνε τα πόδια και μου τα σκούπισε με τα μαλλιά της. ⁴⁵Ένα φίλημα δε μου 'δωσες· ενώ αυτή, από τη στιγμή που μπήκε, δεν έπαψε να μου φιλάει τα πόδια. ⁴⁶Το κεφάλι μου δεν μου το άλειψες με λάδι, ενώ αυτή μου άλειψε με μύρο τα πόδια. ⁴⁷Γι' αυτό, λοιπόν, σε βεβαιώνω πως οι πολλές της αμαρτίες συγχωρήθηκαν, όπως δείχνει η πολλή ευγνωμοσύνη της. Σ' όποιον συγχωρούνται λίγες αμαρτίες, αυτός δείχνει λίγη ευγνωμοσύνη». ⁴⁸Και στη γυναίκα είπε: «Οι αμαρτίες σου συγχωρήθηκαν». ⁴⁹Όσοι κάθονταν μαζί με τον Ιησού στο τραπέζι άρχισαν να λένε μεταξύ τους: «Ποιος

είναι αυτός που ακόμη και αμαρτίες συγχωρεί;». ⁵⁰Μετά ο Ιησούς είπε στη γυναίκα: «Η πίστη σου σ' έσωσε· πήγαινε στο καλό».

Ο Ιησούς τρώει με τελώνες και αμαρτωλούς (Μτ 9, 10-13)

¹⁰Ενώ έτρωγε στο σπίτι, ήρθαν πολλοί τελώνες κι αμαρτωλοί και κάθισαν μαζί με τον Ιησού και τους μαθητές του στο τραπέζι. ¹¹Όταν το είδαν αυτό οι Φαρισαίοι, είπαν στους μαθητές του: «Γιατί ο δάσκαλός σας τρώει με τους τελώνες και τους αμαρτωλούς;». ¹²Ο Ιησούς, που το άκουσε, τους είπε: «Δεν έχουν ανάγκη από γιατρό οι υγιείς αλλά οι άρρωστοι. ¹³Και πηγαίνετε να μάθετε τι σημαίνει, αγάπη θέλω και όχι θυσία. Γιατί δεν ήρθα να καλέσω σε μετάνοια τους δικαίους αλλά τους αμαρτωλούς».

Ο Ιησούς συνομιλεί με τη Σαμαρείτισσα (Ιω 4, 27)

²⁷Εκείνη την ώρα ήρθαν οι μαθητές του κι απορούσαν που συνομιλούσε με γυναίκα.

Ο Ιησούς συναντά τον τυφλό (Ιω 9, 1-3)

¹Καθώς πήγαινε στον δρόμο του ο Ιησούς, είδε έναν άνθρωπο που είχε γεννηθεί τυφλός. ²Τον ρώτησαν, λοιπόν, οι μαθητές του: «Διδάσκαλε, ποιος αμάρτησε και γεννήθηκε αυτός τυφλός, ο ίδιος ή οι γονείς του;». ³Ο Ιησούς απάντησε: «Ούτε αυτός αμάρτησε ούτε οι γονείς του, αλλά γεννήθηκε τυφλός για να φανερωθεί η δύναμη των έργων του Θεού πάνω σ' αυτόν».

Ο Ιησούς ευλογεί τα παιδιά (Μκ 10, 13-16)

¹³ Έφεραν στον Ιησού παιδιά για να τα ευλογήσει· οι μαθητές όμως μάλωσαν αυτούς που τα είχαν φέρει. ¹⁴ Όταν το είδε ο Ιησούς αγανάκτησε και τους είπε: «Αφήστε τα παιδιά να έρχονται σ' εμένα. Μην τα εμποδίζετε. Γιατί η βασιλεία του Θεού ανήκει σε ανθρώπους που είναι σαν κι αυτά. ¹⁵ Σας βεβαιώνω πως όποιος δε δεχτεί τη βασιλεία του Θεού σαν παιδί, δε θα μπει σ' αυτήν». ¹⁶ Τότε πήρε τα παιδιά στην αγκαλιά του και τα ευλογούσε βάζοντας τα χέρια του πάνω τους.

Elsie Anna Wood (1887-1978),
Ο Χριστός ευλογεί τα παιδιά. Εικονογράφηση.

Κριτική στα στερεότυπα της θρησκευτικής ταυτότητας

Η Αγία Γραφή για τα στερεότυπα

Γαλ. 3, 28	²⁸ Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα· όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό.
Ματθ. 7, 12	¹² «Όλα όσα θέλετε να σας κάνουν οι άλλοι άνθρωποι, αυτά να τους κάνετε κι εσείς· σ' αυτό συνοψίζονται ο νόμος και οι προφήτες».

Για τη βία στις θρησκείες

«Πιστεύω ότι κάθε θρησκεία έχει πάντα και κάποιους φονταμενταλιστές. Δεν μου αρέσει να μιλάω για ισλαμική βία επειδή κάθε ημέρα, όταν διαβάζω τις εφημερίδες, βλέπω βία... Αυτός ο άνδρας σκότωσε τη γυναίκα του και ο άλλος σκότωσε την πεθερά του. Κι όλοι αυτοί οι άνθρωποι είναι βαπτισμένοι ρωμαιοκαθολικοί. Αν μιλήσω για την ισλαμική βία θα πρέπει να μιλήσω και για τη βία των καθολικών. Δεν χρησιμοποιούν όλοι οι μουσουλμάνοι βία, όπως ούτε και όλοι οι καθολικοί».

Φραγκίσκος, Πάπας, Δήλωση για τρομοκρατική επίθεση - δολοφονία Γάλλου ιερέα στη Νορμανδία τον Ιούλιο 2016, Εφημερίδα Καθημερινή, 02/8/2016.

Ο ξένος

Εἶσαι ξένος κι ἀγκάλιασες
Τὴν πατρίδα μου,
Ἦλη τυλιγμένη σ' ἓνα πανὶ
Ποῦ φιλιώνει τὸν ἄνεμο
Κουμαντάρει τὰ σύννεφα.
Εἶσαι ξένος, ἀγάπησες τὰ σύμβολά μου
Ρωτεύτηκες τοῦ βυθοῦ
Τὸ ὑγρὸ μπλέ,
Τοῦ ἀγέρα τὸ διάφανο ἄσπρο
Σ' ἓνα κορμί, στὸ φῶς,
Στοῦ λόγου τὸ ἰσότονο μούρμουρο,
Σ' ὅλα τὰ χρώματα
Ποῦ ἔσταζαν ζωή.
Εἶσαι ξένος, ἓνας Ἕλληνας
Ποῦ διψάει Ἑλλάδα.

Ιωάννα Ζάγουρα, *Ανεπαίσθητα Βήματα, Μαΐστρος*, Αθήνα, 2017, σελ. 37.

Μαρία Χαρατσάρη, *Ταξιδευτές*, 2016. Ακρυλικό σε καμβά.

3.3. ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΤΗΤΑ

Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας και οι θρησκευτικές διαστάσεις της

Πάνω: Στην αγορά της Αθήνας. Φωτογραφία του Σωκράτη Μπαλταγιάννη από την ενότητα εργασίας του «The Athenians», περιοδικό Dodho.

Κάτω, μαγαζί της Αθήνας, ανώνυμου φωτογράφου.

Πάνω: Μουσουλμάνοι που προσεύχονται στα Προπύλαια.

Κάτω: Φωτογραφία από Ελληνικό Διαπολιτισμικό Σχολείο.

Η έννοια της πολυπολιτισμικότητας

Η πολυπολιτισμικότητα είναι μια καινούργια έννοια. Δημιουργήθηκε για να εκφράσει καταστάσεις πολιτιστικού πλουραλισμού που διαμορφώνονται βαθμιαία ή υπάρχουν μέσα σε μια συγκεκριμένη κοινωνία ή στο πλαίσιο της συνύπαρξης διαφόρων κοινωνιών με στόχο τη δημιουργία ενός ευρύτερου σχηματισμού, ή στο παγκόσμιο πεδίο. Εκφράζει και συνοψίζει διάφορες άλλες έννοιες που χρησιμοποιήθηκαν παλιότερα, στις περιπτώσεις συνύπαρξης ανθρώπων ή ομάδων, με διαφορετικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, και οι οποίες είχαν ως στόχο είτε να περιγράψουν τις καταστάσεις αυτές, είτε να εκφράσουν τις προϋποθέσεις που ήταν αναγκαίες για την εύρεση ισορροπίας μεταξύ τους.

Μέσω της έννοιας της πολυπολιτισμικότητας αποδίδεται όχι μόνο η κατάσταση πολιτιστικού πλουραλισμού, αλλά και η αναγκαιότητα της ειρηνική συνύπαρξης και του αμοιβαίου σεβασμού μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές πολιτιστικές εκφράσεις, οι οποίες μπορεί να αναφέρονται ή να οφείλονται στα έθιμα, τις συνήθειες, στη γλώσσα, στη θρησκεία στις συμπεριφορές, στις προτιμήσεις, στις ικανότητες, κ.λπ.

Πέτρου, Ι., Πολυπολιτισμικότητα και θρησκευτική ελευθερία, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, ²2005, σελ. 11.

Προκλήσεις και δυσκολίες σε θέματα συμβίωσης και αποδοχής ανάμεσα σε ανθρώπους με διαφορετικές θρησκευτικές και αξιακές αναφορές

Πάνω: Άποψη Κομοτηνής. Διακρίνεται το καμπαναριό και ο μιναρές.

Κάτω: Χάλκινο μετάλλιο στο ομαδικό της ξιφασκίας από την ομάδα των ΗΠΑ στους Ολυμπιακούς του 2016.

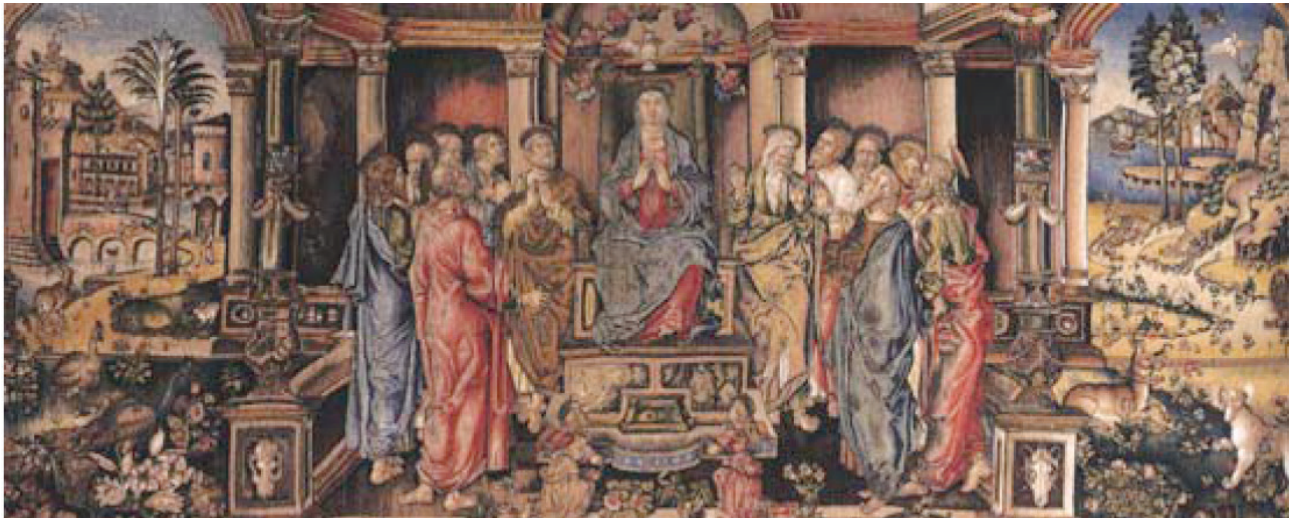
Η χριστιανική θεολογία απέναντι στην πολιτιστική και θρησκευτική ποικιλομορφία του σύγχρονου κόσμου

Οι εικόνες της Πεντηκοστής είναι κατά σειρά:

1. Θεοφάνης ο Κρής, 1546 μ.Χ., Μονή Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος.
2. Μινιατούρα χειρογράφου από λειτουργικό βιβλίο (missal) του 14ου αι.
3. Έργο του Μάρκου Καμπάνη (σύγχρονη).
4. Σύγχρονο βιτρό σε Ευαγγελική Εκκλησία.
5. Έργο του Εμίλ Νόλντε.
6. Έργο του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου.
7. Έργο του Λαζάρου Μπασσιάνι, 1484 -1490. Ταπισερί με μαλλί, μετάξι και ασημοκλωστή.
8. Τρίπτυχο επιστύλιο τέμπλου, με παράσταση της Αναλήψεως, της Πεντηκοστής και της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Β΄ μισό 12ου αι., Μονή Αγ. Αικατερίνης του Σινά.

Κείμενο Καινής Διαθήκης: Πεντηκοστή, η γενέθλια ημέρα της Εκκλησίας

¹Όταν έφτασε η ημέρα της Πεντηκοστής, ήταν όλοι μαζί συγκεντρωμένοι με ομοψυχία στο ίδιο μέρος. ²Ξαφνικά ήρθε από τον ουρανό μια βουή σαν να φυσούσε δυνατός άνεμος, και γέμισε όλο το σπίτι όπου έμεναν. ³Επίσης τους παρουσιάστηκαν γλώσσες σαν φλόγες φωτιάς, που μοιράστηκαν και κάθισαν από μία στον καθένα απ' αυτούς. ⁴Όλοι τότε πλημμύρισαν από Πνεύμα Άγιο και άρχισαν να μιλούν σε άλλες γλώσσες, ανάλογα με την ικανότητα που τους έδινε το Πνεύμα. ⁵Στην Ιερουσαλήμ βρίσκονταν τότε ευσεβείς Ιουδαίοι από όλα τα μέρη του κόσμου. ⁶Όταν ακούστηκε αυτή η βουή, συγκεντρώθηκε πλήθος απ' αυτούς και ήταν κατάπληκτοι, γιατί ο καθένας τους άκουγε τους αποστόλους να μιλάνε στη δική του γλώσσα. ⁷Είχαν μείνει όλοι εκστατικοί και με απορία έλεγαν μεταξύ τους: «Μα αυτοί όλοι που μιλάνε δεν είναι Γαλιλαίοι; ⁸Πώς, λοιπόν, εμείς τους ακούμε να μιλάνε στη δική μας μητρική γλώσσα; ⁹Πάρθοι, Μήδοι και Ελαμίτες, κάτοικοι της Μεσοποταμίας, της Ιουδαίας και της Καππαδοκίας, του Πόντου και της Ασίας, ¹⁰της Φρυγίας και της Παμφυλίας, της Αιγύπτου, και από τα μέρη της λιβυκής Κυρήνης, Ρωμαίοι που είναι εγκατεστημένοι εδώ, ¹¹Κρητικοί και Άραβες, όλοι εμείς, είτε ιουδαϊκής καταγωγής είτε προσήλυτοι, τους ακούμε να μιλούν στις γλώσσες μας για τα θαυμαστά έργα του Θεού». ¹²Όλοι, λοιπόν, εκστατικοί κι απορημένοι έλεγαν ο ένας στον άλλο: «Τι να σημαίνει άραγε αυτό;». ¹³Άλλοι πάλι χλεύαζαν και έλεγαν: «Ετούτοι πρέπει να 'ναι πολύ μεθυσμένοι». ¹⁴Τότε σηκώθηκε ο Πέτρος μαζί με τους άλλους έντεκα αποστόλους και με δυνατή φωνή τούς είπε: «Ιουδαίοι κι όλοι εσείς που βρίσκεστε στην Ιερουσαλήμ! Θα σας εξηγήσω τι συμβαίνει, κι ακούστε

καλά τα λόγια μου: ¹⁵Αυτοί δεν είναι μεθυσμένοι, όπως εσείς νομίζετε· αφού η ώρα είναι ακόμη εννιά το πρωί. ¹⁶Αυτό που βλέπετε είναι εκείνο που είπε ο Θεός μέσω του προφήτη Ιωήλ:

¹⁷Αυτό θα συμβεί στις έσχατες ημέρες, λέει ο Θεός: Θα χαρίσω πλουσιοπάροχα το Πνεύμα μου σε κάθε άνθρωπο·

έτσι, οι γιοι σας κι οι θυγατέρες σας θα κηρύξουν την αλήθεια·

οι νέοι σας θα δουν οράματα κι οι γέροντές σας θα ονειρευτούν όνειρα θεϊκά.

¹⁸Και σ' αυτούς που μου ανήκουν, άντρες και γυναίκες, θα χαρίσω, τις ημέρες εκείνες, πλουσιοπάροχα το Πνεύμα μου, κι αυτοί θα κηρύξουν την αλήθεια του Θεού. [...]

²²Ισραηλίτες, ακούστε αυτά που θα σας πω: Ποιος ήταν ο Ιησούς ο Ναζωραίος σάς το απέδειξε ο Θεός με τα θαύματα και τα καταπληκτικά έργα που έκανε μέσω αυτού ανάμεσά σας. Αυτά τα ξέρετε εσείς οι ίδιοι πολύ καλά. ²³Κι όμως εσείς τον Ιησού τον θανατώσατε, βάζοντας ανθρώπους που δεν έχουν τον νόμο του Θεού να τον καρφώσουν στο σταυρό. Βέβαια, σας παραδόθηκε, γιατί έτσι είχε ορίσει ο Θεός, που το θέλησε και το γνώριζε. ²⁴Ο Θεός όμως τον ανέστησε, ελευθερώνοντάς τον από τα δεσμά του θανάτου, γιατί ήταν αδύνατο να τον κρατήσει πια ο θάνατος. [...] ³²Αυτόν τον Ιησού τον ανέστησε ο Θεός, και για το γεγονός αυτό όλοι εμείς είμαστε μάρτυρες. ³³Αφού, λοιπόν, ανέβηκε με τη δύναμη του Θεού στον ουρανό και έλαβε από τον Πατέρα το Άγιο Πνεύμα που του το είχε υποσχεθεί, το μοίρασε πλούσια σ' εμάς, αυτό που τις ενέργειές του εσείς τώρα βλέπετε και ακούτε [...]».

³⁷Όταν τ' άκουσαν αυτά, ένιωσαν, βαθιά συντριβή και

είπαν στον Πέτρο και στους άλλους αποστόλους: «Τι να κάνουμε, αδερφοί;». ³⁸Κι ο Πέτρος τους απάντησε: «Να μετανοήσετε, και να βαφτιστεί ο καθένας σας στο όνομα του Ιησού Χριστού, για να συγχωρηθούν οι αμαρτίες σας, κι έτσι θα λάβετε τη δωρεά του Αγίου Πνεύματος. ³⁹Αυτά που υποσχέθηκε ο Θεός είναι για σας και για τα παιδιά σας και για όλους που βρίσκονται μακριά, όσους θα προσκαλέσει ο Κύριος, ο Θεός μας». ⁴⁰Και με πολλά άλλα λόγια ακόμα ο Πέτρος τους θερμοπαρακαλούσε και τους παρότρυνε λέγοντας: «Σωθείτε από την καταστροφή, που έρχεται πάνω στη διεστραμμένη αυτή γενιά!». ⁴¹Τότε όσοι δέχτηκαν με χαρά το λόγο του βαφτίστηκαν, και προστέθηκαν στην εκκλησία την ημέρα εκείνη περίπου τρεις χιλιάδες άνθρωποι.

Πράξεις των Αποστόλων 2, 1-41.

Πολυπολιτισμικότητα και πολυθρησκευτικότητα

Η πιθανότερη κατάσταση, στην οποία θα καταλήξει η πολυθρησκευτικότητα, εφόσον, με βάση τα παραπάνω, δεν φαίνεται ότι ποτέ η ενοποίηση του κόσμου θα μείνει μόνη της, χωρίς δηλαδή τους συνυπάρχοντες με αυτήν παράγοντες της διαφοροποίησης, είναι μάλλον εκείνη στην οποία κατέληξε και αλλού: όχι η ισοπεδωτική ομοιογενοποίηση, αλλά η ανεκτή συνύπαρξη των πολλών. Μέσα σε μια τέτοια κατάσταση, η δυνατότητα απόφασης μέσα από πολλές επιλογές, ο συναγωνισμός και η σύγκριση θα είναι φαινόμενα εξίσου παρόντα με εκείνα του αλληλοεπηρεασμού και της συνεχούς αναδιάταξης των θρησκειών.

Παπαλεξανδρόπουλος, Σ., «Πολυπολιτισμικότητα και πολυθρησκευτικότητα». Στο Φιλία και Κοινωνία:

Τιμητικός Τόμος στον Καθηγητή Γρηγόριο Δ. Ζιάκα, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2008, σελ. 438.

Η Ορθοδοξία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

«Καίριο ζήτημα δημιουργεί η θρησκεία στην πορεία της παγκοσμιοποίησης... Η θρησκεία διαμόρφωσε και εξακολουθεί να διαμορφώνει, άμεσα ή έμμεσα, πολιτιστικές ταυτότητες. Το πρόβλημα σήμερα είναι αν ο ρόλος της θρησκείας στη διαμόρφωση των πολιτισμικών ταυτοτήτων μπορεί να συνεχιστεί, και με ποιον τρόπο, στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Η πείρα του παρελθόντος, κατά το οποίο η θρησκεία χρησιμοποιήθηκε για να διαιρέσει ή να καταπιέσει, αντί να ενώσει και ελευθερώσει τους ανθρώπους, οδηγεί στην τάση να αποχρωματιστεί, όσο περισσότερο γίνεται ο πολιτισμός από τη θρησκεία. Αυτό είναι όχι μόνο ανεδαφικό, αλλά και επιζήμιο. Γιατί η θρησκεία από τη φύση της μπορεί να συντελέσει στην ανάπτυξη μιας υγιούς παγκοσμιότητας, απαλλαγμένης από τις στρεβλώσεις της παγκοσμιοποίησης. Ιδιαίτερα ισχύει αυτό για την Ορθοδοξία, η οποία με άξονα την έννοια του προσώπου μπορεί να δείξει προς μια παγκοσμιότητα που θα σέβεται τη διαφορά και την ετερότητα, που δεν φοβάται τον «άλλο», όσο διαφορετικός και αν είναι αυτός, ακόμα και στη θρησκεία του, αλλά θα τον αγκαλιάζει ως αδελφό. Μια τέτοια Ορθοδοξία, η οποία θα «αληθεύει εν αγάπη», κατά τη φράση του Παύλου, και όχι εν ζηλωτική μισαλλοδοξία, η οποία δεν θα ταυτίζει την υπόστασή της με μια εθνική ή κρατική οντότητα, αλλά θα διαποτίζει τον πολιτισμό με το πνεύμα της αγάπης και της ελευθερίας, είναι όχι μόνο ανεκτή, αλλά και άκρως αναγκαία στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.[...]

Η Ορθοδοξία ανέκαθεν δημιούργησε πολιτισμό, αλλά αυτό το έκανε όχι ταυτιζόμενη με εφήμερες κοσμικές δυνάμεις αλλά προβάλλοντας αιώνιες πνευματικές αρχές και ενδιαφερόμενη για τη διείσδυση των αρχών αυτών στον πολιτισμό. Τέτοιες βασικές και θεμελιώδεις πνευματικές αρχές είναι η αγάπη, η ελευθερία, η ακεραιότητα και μοναδικότητα του κάθε ανθρωπίνου προσώπου, η ιερότητα και ο σεβασμός του σώματος και της φυσικής δημιουργίας του θεού, και όλα όσα συναφή με αυτά εκφράζουν τον πολιτισμό ενός λαού. Ιδιαίτερα στις μέρες μας η Ορθόδοξη Εκκλησία έχει χρέος να πάρει θέση ως προς τους κινδύνους που εγκυμονεί η παγκοσμιοποίηση για το ανθρώπινο πρόσωπο, την αξιοπρέπεια και την ελευθερία του, αλλά και για το φυσικό περιβάλλον. [...]

Αν αυτό είναι αληθινό, τότε ίσως η παγκοσμιοποίηση να προσφέρει το πλαίσιο για δημιουργική συνάντηση των πολιτιστικών ταυτοτήτων, από την οποία δεν θα προκύψει ένας παγκόσμιος πολιτισμός, αλλά μια ώσμωση πολιτισμών, από την οποία θα ωφεληθούν ποιοτικά όλες οι πολιτιστικές ταυτότητες. Αυτό συνέβη πάντοτε στην ιστορία. Στην εποχή, λοιπόν, της παγκοσμιοποίησης θα ήταν λάθος κάθε περιχαράκωση των πολιτιστικών ταυτοτήτων ή αντιπαλότητα μεταξύ τους και ευλογία η συνύπαρξη και ώσμωσή τους. Από την ώσμωση αυτή καμιά πολιτισμική ταυτότητα, που έχει περιεχόμενο της την αλήθεια, δεν κινδυνεύει».

Ιωάννης Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, «Πολιτιστικές ταυτότητες και παγκοσμιοποίηση», στο Πολιτιστικές «ταυτότητες» & «παγκοσμιοποίηση», Κείμενα Συνεδρίου, Εταιρεία Παιδείας και Πολιτισμού «Εντελέχεια»-Εκπαιδευτήρια Γείτονα & Κωστέα - Γείτονα, Αθήνα, 2003, σελ. 25-33.

Προσηλυτισμός, ιεραποστολή και ειρηνική συνύπαρξη

Πατερική παράδοση για την κοινωνική συνύπαρξη οπαδών διαφορετικών θρησκειών

«Τοῦτο δὲ προστάσσομεν ἐπὶ τῷ μὴ ἀποστρέφειν τοὺς πλησιάζοντας ὑμῖν, εἰδότες καὶ τὴν συντυχίαν πολλάκις ἐπωφελῆ τοῖς ἀσεβέσιν γεγενῆσθαι τὴν πρὸς τοὺς εὐσεβεῖς, ἐπιβλαβῆ δὲ μόνην τὴν κατὰ τὴν θρησκείαν κοινωνίαν».

Αυτό λοιπόν προστάζουμε, να μην αποστρέφεστε όσους σας πλησιάζουν, γνωρίζοντας ότι η συνάντηση των ασεβών με τους ευσεβεῖς είναι πολλές φορές επωφελής. Επιβλαβής είναι μόνο η κοινωνία στη θρησκεία. (Κι εδώ είναι ολοφάνερο ότι η φράση ασεβής αναφέρεται στους αλλόθρησκους).

Διαταγές τῶν Ἀποστόλων, Δ', Χ | ΒΕΠ 2, 72,40-73,4).

Ιεραποστολή και προσηλυτισμός

Για τον ισχυρισμό ότι η ιεραποστολή βιάζει τις συνειδήσεις, πρέπει να παρατηρηθεί ότι ο βιασμός αυτός δεν μπορεί να ισχύει όταν υπάρχει ελευθερία. Και στο χριστιανικό κήρυγμα υπάρχει ελευθερία, γιατί ρητά και πάγια απαιτείται η οικειοθελής πρόσληψή του από μέρους των ακροατών, άσχετα αν σε ορισμένες περιπτώσεις ένας κακώς εννοούμενος ζήλος οδήγησε τους κήρυκες να μη συμμορφώνονται με την πάγια ιεραποστολική τακτική της διάδοσης της χριστιανικής πίστης με πνεύμα ελευθερίας.

Οι δόκιμοι ιεραπόστολοι κάθε εποχής συμμορφώθηκαν απόλυτα και στο σημείο αυτό με το πνεύμα της πίστης που κήρυτταν. Χαρακτηριστικά είναι τα λεγόμενα για την τακτική ενός από τους τελευταίους μεγάλους ιεραποστόλους, του Ρώσου φωτιστή της Ιαπωνίας, Αγ. Νικολάου Κασάτκιν: «Ο τρόπος που ευαγγελιζόταν ήταν το κήρυγμα στην οικογένεια. Απέφευγε τις θορυβώδεις εκδηλώσεις και τις διαλέξεις. Το κήρυγμα ήταν θετικό (όχι απολογητικό): “Είμαι Χριστιανός, πίστεψε αν θέλεις”, δίχως πολεμική, χωρίς καμιά κριτική των άλλων ομολογιών, χωρίς ακόμη επίθεση εναντίον του Βουδισμού και του Σιντοϊσμού. Ο Χριστιανισμός από μόνος του, πλήρης από αλήθεια, δεν κερδίζει τις ψυχές παρά μόνο με την ειρήνη».

Βουλγαράκης, Η., Ιεραποστολή: Μεθόριος Χριστιανισμού και Ελληνισμού, Μαΐστρος, Αθήνα, ²2007, σελ. 24-25.

Τη συνύπαρξη των ανθρώπων τη θέλει ο Θεός

Η ισόρροπη θεολογία του Χρυσοστόμου, που είναι κατεξοχήν φιλόανθρωπη και αποφεύγει συστηματικά κάθε στοιχείο ελιτισμού, έπαρσης και αποκλειστικότητας, ενώ καταπολεμά συνεχώς και με ιδιαίτερη έμφαση τις περί καθαρότητας γνωστικίζουσες απόψεις, είναι φυσικό να διακρίνεται από μια καταρχήν κατάφαση προς τον κόσμο και τους ανθρώπους, οι οποίοι είναι δημιούργημα του Θεού. Στην περίπτωση της συναναστροφής χριστιανών και εθνικών, η οποία αποτελεί ένα υπαρκτό γεγονός, ένα δεδομένο αδιαμφισβήτητο, διακρίνει την πρόβλεψη και το θέλημα του ίδιου του Θεού. [...] Η συνύπαρξη οπαδών διαφορετικών θρησκειών δημιουργεί τις προϋποθέσεις για τη μεταξύ τους αλλη-

λεπίδραση, και επομένως διευρύνει τις δυνατότητες για ιεραποστολικές επιτυχίες των χριστιανών. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η αντίληψη του Χρυσοστόμου που αφορά τη θεωρία της ιεραποστολικής μεθόδου: Η φιλική σχέση με τους εθνικούς δεν δημιουργεί απλά και μόνο τις προϋποθέσεις, αλλά συνιστά συνάμα και το πειστικότερο ιεραποστολικό επιχείρημα. Οι διχόνοιες και η έλλειψη αγάπης λειτουργούν απωθητικά: «Οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν τὸ σκανδαλίζον Ἕλληνας, ἢ τὸ μὴ ἀγάπην εἶναι».

* Το παράθεμα είναι από τις ομιλίες του Χρυσοστόμου στο κατά Ιωάννην ευαγγέλιο, ΟΒ΄, δ΄ | PG 59, 394[B].

Βουλγαράκη-Πισίνα, Ε., Η Προσέγγιση των Εθνικών κατά τον Άγιο Ιωάννη τον Χρυσόστομο, Μαΐστρος <Σειρά: Σπουδή των Πατέρων, 1 | Παράλληλη Σειρά: Ιεραποστολικές Σπουδές, 2>, Αθήνα, 2016, σελ. 272-273.

Ιεραποστολή και κόσμος. Κείμενα από την Αγία Γραφή

Ψαλμός 23, 1	«Του Κυρίου είν' η γη και ό,τι τη γεμίζει· η οικουμένη κι όσοι μένουνε σ' αυτήν».
Προς Κορινθίους Α', 2, 1-5	« ¹ Όταν εγώ ήρθα σ' εσάς, αδερφοί μου, ήρθα για να σας αναγγείλω το σωτήριο σχέδιο του Θεού, χωρίς καμιά υψηλή ρητορική τέχνη ή ανθρώπινη σοφία. ² Γιατί σκοπός μου δεν ήταν να σας κάνω να γνωρίσετε κάτι άλλο, παρά μόνο τον Ιησού Χριστό, και μάλιστα σταυρωμένον. ³ Έτσι κι εγώ όταν ήρθα κοντά σας ήμουν ανήμπορος, φοβισμένος και κατατρομαγμένος. ⁴ Τα λόγια μου και το κήρυγμά μου δε στηρίζονταν σε ανθρώπινη σοφία, που πείθει, αλλά στην πεποίθηση που γεννούν τα χαρίσματα του Πνεύματος και οι θαυματουργικές δυνάμεις. ⁵ Ωστε η πίστη σας να βασίζεται όχι σε ανθρώπινη σοφία, αλλά στη δύναμη του Θεού».
Κατά Ιωάννην 13, 35	«Έτσι θα σας ξεχωρίζουν όλοι πως είστε μαθητές μου, αν έχετε αγάπη ο ένας για τον άλλο».
Κατά Μάρκον 16, 15	«Πορευθείτε σ' ολόκληρο τον κόσμο και διακηρύξτε το χαρμόσυνο μήνυμά σ' όλη την κτίση».

Ιεραποστολή: Προκλήσεις και ειρηνική συνύπαρξη στο πολυπολιτισμικό περιβάλλον

«Η Ιεραποστολή υλοποιεί την δογματική αλήθεια ότι η Σάρκωση του Χριστού έγινε μεν στα δεδομένα ενός συγκεκριμένου λαού και πολιτισμού, αφορά όμως όλους τους λαούς και πολιτισμούς. [...]

Η Εκκλησία πρέπει να προσλαμβάνει όλο τον άνθρωπο με τα ήθη και τις παραδόσεις του. Δεν πρέπει να επιβάλλει άλλα, απλώς να μεταμορφώνει τα ήδη υπάρχοντα, να τα χριστοποιεί, να τα εκκλησιαστικοποιεί. Η Εκκλησία δεν πρέπει να απορρίπτει κανένα πολιτισμό, αλλά πρέπει να προσλαμβάνει και να μεταμορφώνει κάθε πολιτισμό. Η Εκκλησία του Χριστού πρέπει να είναι ανοικτή και διαλεκτική με κάθε λαό και έθνος, χωρίς να προτιμά κανέναν λιγότερο ή περισσότερο. Πρέπει να μην λησμονεί ότι το διαχρονικό στην ιστορία είναι ο Χριστός και ότι δεν υπάρχουν ιερά έθνη και ιερές γλώσσες. Πρέπει ποτέ να μην λησμονεί ότι προτεραιότητα έχει το πρόσωπο έναντι του οποιουδήποτε Σαββάτου. Πρέπει να παλεύει αδιάκοπα να μεταμορφώνει την ιστορία μέσα από την προσωπική σχέση, που συνίσταται στην ελευθερία και την αγάπη και όχι μέσα από την βία, τον φανατισμό, την μισαλλοδοξία, τον φονταμενταλισμό και τον εθνικισμό, που τείνουν στη χρήση του προσώπου. Πρέπει πάντα να οριοθετεί το δέον. Να θέτει δηλαδή τα όρια ανάμεσα στο πρωτεύον και το δευτερεύον, στο ψεύδος και την αλήθεια, στη ζωή και το θάνατο.

Οι θρησκείες, οι ιδέες ταξιδεύουν έξω από το χώρο προέλευσής τους, συναντούν πολιτισμούς μεταμορφώνοντάς τους και μεταμορφωμένες από αυτούς. Εμείς καλούμαστε να βιώσουμε την εμπειρία του να φιλοξενοούμεθα από άλλους πολιτισμούς, όπως και εσείς την

εμπειρία του να αποτελείτε τον πολιτισμικό «οικοδεσπότη» άλλων θρησκευτικών παραδόσεων. Αυτές οι νέες πραγματικότητες εγείρουν διάφορα πνευματικά και θεολογικά ερωτήματα:

- Ποια είναι η σχέση μεταξύ θρησκείας και πολιτισμού και η φύση της αμοιβαίας επιρροής μεταξύ τους;
- Ποια πρέπει να είναι η θεολογική στάση απέναντι στον θρησκευτικό πλουραλισμό;
- Είναι η αποκάλυψη του Θεού παρούσα σε άλλες θρησκείες και πολιτισμούς και τι σημαίνει άραγε σήμερα για εμάς η θεολογία του Σπερματικού Λόγου;
- Αν επιθυμούμε πιστότητα στον βιβλικό λόγο, αποδεχόμαστε την παρουσία και την δράση του Αγίου Πνεύματος σε άλλους λαούς, παραδόσεις θρησκευτικές και πολιτισμούς ή θα θέτουμε όρια στην σωστική δύναμη του Θεού;
- Αντιλαμβανόμαστε την αναγκαιότητα του διαλόγου και της αποδοχής, όχι απλά της ανοχής, της ετερότητας, της διαφορετικότητας που αποτελεί και πηγή δικού μας εμπλουτισμού;
- Τολμάμε να προχωρήσουμε σε επανέκφραση της θεολογίας μας με κατηγορίες σκέψης από τον πλούτο των τοπικών παραδόσεων, εν προκειμένω των αφρικανικών;
- Είμαστε έτοιμοι να σπάσουμε τα δεσμά του ιστορικού συμβιβασμού της Εκκλησίας με την πολιτική εξουσία και τα προνόμια που αυτή παρέχει και να αποκαθαρούμε από την συνειδητή στην βία, που έχει κηλιδώσει την ανθρώπινη ιστορία;».

Αλέξανδρος, Μητροπολίτης Νιγηρίας, «Σαρκώνοντας το Ευαγγέλιο στη Νιγηρία. Πορεία και προκλήσεις για μια ορθόδοξη μαρτυρία σ' ένα πολυπολιτισμικό και πολυθρησκευτικό περιβάλλον». Διάλεξη στο Κέντρο Λόγου «Αληθώς».

Η διαπολιτισμικότητα ως πρόκληση

Θρησκείες και παγκοσμιοποίηση

«Στο ειδικότερο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, με την τάση επιβολής ενός πολιτισμού από συγκεκριμένο κέντρο εξουσίας, οι θρησκευτικές κοινότητες προβλέπεται ότι θα αποτελέσουν κέντρα αντιστάσεως. Οι θρησκείες προσφέρονται ως φρούρια της ταυτότητας πολλών λαών για τη διατήρηση της φυσιογνωμίας τους. Είναι ενδεχόμενο να εξελιχθούν σε νησίδες ασφαλείας, όπου οι άνθρωποι καταφεύγουν για να αποφύγουν τα δεινά που συνεπιφέρει η παγκοσμιοποίηση. Η αναζήτηση τελικά της υπέρτατης πραγματικότητας, της αλήθειας, της υπερβάσεως του θανάτου, παραμένει βαθύς πόθος και δικαίωμα του κάθε ανθρώπου. [...] Τον τελευταίο αιώνα, κατά τον οποίο δόθηκε έμφαση στα θέματα της ειρήνης, της δικαιοσύνης, της ισοτιμίας των λαών, της ελευθερίας, των δικαιωμάτων του ανθρώπου, της αγάπης, πολλοί συγγραφείς ανήκοντες σε διάφορες θρησκείες, όχι απλώς υιοθέτησαν, αλλά και προσπάθησαν να τα αναδείξουν ως συστατικά της δικής του θρησκείας ο καθένας».

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία, Ακρίτας, Αθήνα, ³2001, σελ. 260-261.

Διαπολιτισμικότητα και θρησκεία

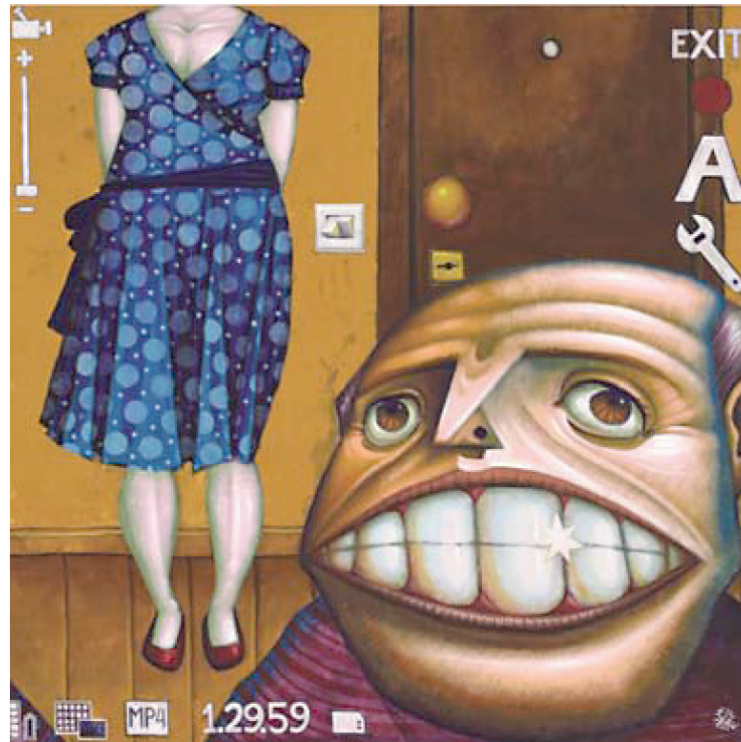
«...Η ταύτιση του περιεχομένου της εθνικότητας με τη θρησκεία περιορίζει το περιεχόμενο της πρώτης αποκλειστικά και μόνο σε μια συγκεκριμένη εκδοχή της, ενώ αποστερεί τη δεύτερη από την οικουμενικότητα και την ανεκτικότητα που είναι σύμφυτη με την αποστολή της. [...] Η παρουσία των πολυπολιτισμικών-διαπολιτισμικών και κατ' επέκταση πολυθρησκευτικών παραδόσεων στην εποχή της μετανεωτερικότητας και οι μετακινήσεις μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων στα παραδοσιακά εθνικά κράτη, τα οποία οφείλουν να επεξεργαστούν τρόπους κοινωνικής ενσωμάτωσης, επαναπροσδιορίζουν το περιεχόμενο της συζήτησης για τον ρόλο τόσο των «εθνικών» κρατών όσο και των «εθνικών» Εκκλησιών».

Καραμούζης, Π., Η τραυματική σχέση θρησκείας και εθνικής ταυτότητας, Εφημερίδα Το Βήμα, Γνώμες, 16/11/2006.

3.4. ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Ο διάλογος ως στοιχείο προσέγγισης και κατανόησης

Πάνω: Κώστας Λάβδας, *Selfie*, Διαστάσεις 100x100 εκ., ακρυλικά σε καμβά. Κάτω: Χρήστος Κεχαγιόγλου, *Διάλογος*, Ακρυλικό σε καμβά.

Διάσπαση και αντιπαλότητα στην ιστορία των θρησκειών

Το χρονικό του Σχίσματος

«Στα 1054 υπήρξε ένα σοβαρό επεισόδιο. Οι Νορμανδοί πίεζαν τους Έλληνες της Βυζαντινής Ιταλίας να συμμορφωθούν με τα Λατινικά έθιμα. Ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Μιχαήλ Κηρουλάριος απαίτησε ως αντίμετρο από τις Λατινικές εκκλησίες της Κωνσταντινουπόλεως να υιοθετήσουν τις Ελληνικές συνήθειες, και το 1052, όταν αυτές αρνήθηκαν, τις έκλεισε. Ίσως το μέτρο αυτό να ήταν σκληρό, αλλά σαν Πατριάρχης είχε κάθε δικαίωμα να ενεργήσει κατ' αυτόν τον τρόπο. Ο Μιχαήλ και οι υποστηρικτές του από όλες τις Λατινικές συνήθειες αποδοκίμαζαν ιδιαίτερα τη χρήση των 'αζύμων', του άζυμου άρτου δηλαδή στην Ευχαριστία... Το 1053 όμως ο Κηρουλάριος έδειξε μια πιο διαλλακτική στάση και έγραψε στον Πάπα Λέοντα Θ' πως ήταν έτοιμος να αποκαταστήσει το όνομά του στα Δίπτυχα. Ανταποκρινόμενος σ' αυτή την προσφορά, και για να διευθετήσει το επίμαχο θέμα των Ελληνικών και Λατινικών συνηθειών, ο Λέοντας έστειλε το 1054 τρεις παπικούς λεγάτους στην Κωνσταντινούπολη, αρχηγός των οποίων ήταν ο Ουμβέρτος, επίσκοπος της Silva Candida. Η επιλογή του καρδινάλιου Ουμβέρτου ήταν ανεπιτυχής, επειδή και οι δυο τους, αυτός και ο Κηρουλάριος δηλαδή, ήταν άνθρωποι με άκαμπτο και αδιάλλακτο χαρακτήρα, και η συνάντησή τους δεν προοιωνίζε τίποτε το καλό για τους χριστιανούς. Οι λεγάτοι, όταν παρουσιάστηκαν στον Κηρουλάριο, δεν του έκαναν καλή εντύπωση. Αφού του παρέδωσαν ένα γράμμα από τον Πάπα, απομακρύνθηκαν χωρίς τους συνηθισμένους χαιρετισμούς. Το ίδιο το γράμμα, αν και υπογραμμένο από τον Λέοντα,

είχε στην ουσία συνταχθεί από τον Ουμβέρτο, και το ύφος του ήταν εμφανώς εχθρικό. Μετά απ' αυτό ο Πατριάρχης αρνήθηκε να έχει οποιαδήποτε περαιτέρω επαφή με τους λεγάτους. Τελικά ο Ουμβέρτος έχασε την υπομονή του και άφησε στην Αγία Τράπεζα της Αγίας Σοφίας μια Βούλα Αφορισμού κατά του Κηρουλάριου: Μεταξύ των άλλων κακότροπων κατηγοριών σ' αυτό το έγγραφο, ο Ουμβέρτος κατηγορούσε τους Έλληνες για παράλειψη του Filioque από το Σύμβολο! Ο Ουμβέρτος έσπευσε να εγκαταλείψει την Κωνσταντινούπολη χωρίς να δώσει καμιά εξήγηση για την πράξη του, και επιστρέφοντας στην Ιταλία παρουσίασε το συμβάν ως μεγάλη νίκη της Ρωμαϊκής Έδρας. Ο Κηρουλάριος και η Σύνοδος του εκδικήθηκαν αναθεματίζοντας τον Ουμβέρτο (αλλά όχι και τη Ρωμαϊκή Εκκλησία). Η προσπάθεια για συμφιλίωση κατέληξε σε μια κατάσταση χειρότερη από πριν. [...] Η διαμάχη ήταν κάτι που αγνοούσαν εν πολλοίς οι απλοί χριστιανοί στην Ανατολή και στη Δύση. Το σχίσμα οριστικοποιήθηκε με τις Σταυροφορίες: αυτές έφεραν ένα νέο πνεύμα μίσους και πικρίας, και κατέβασαν ολόκληρη την υπόθεση στο επίπεδο του λαού».

Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας, Η Ορθόδοξη Εκκλησία, Ακρίτας, Αθήνα, 1998, σελ. 100-102 (διασκευασμένο).

Η Άλωση της Πόλης από τους Σταυροφόρους

Τιντορέτο, Άλωση της Κωνσταντινούπολης, 1204.

Επιλογή από τις 95 Θέσεις του Μαρτίνου Λούθηρου

«Εν ονόματι του Κυρίου μας Ιησού Χριστού, Αμήν.

5. Ο Πάπας δεν επιθυμεί ούτε είναι ικανός να συγχωρήσει οποιεσδήποτε τιμωρίες, εκτός από εκείνες που έχει επιβάλλει η δική του εξουσία ή εκείνη των εκκλησιαστικών κανόνων.

8. Οι εκκλησιαστικοί κανόνες της μετάνοιας επιβάλλονται μόνο στους ζωντανούς και, σύμφωνα με τους ίδιους τους κανόνες, τίποτε δεν μπορεί να επιβληθεί στους αποθνήσκοντες.

21. Οι ιεροκήρυκες των συγχωροχαρτιών σφάλλουν όταν λένε πως ένας άνθρωπος έχει συγχωρηθεί για κάθε ποινή και έχει σωθεί μέσω των παπικών συγχωροχαρτιών.

22. Μάλιστα, ο Πάπας δεν δίνει άφεση σε καμία ποινή στις ψυχές στο καθαρτήριο, σύμφωνα με το κανονικό δίκαιο, την οποία οι ψυχές έπρεπε να έχουν πληρώσει όσο ζούσαν.

24. Για τον λόγο αυτό, οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν εξαπατηθεί από αυτή τη γενικευμένη και εύκολα παρεχόμενη υπόσχεση για απελευθέρωση από την ποινή.

27. Κηρύσσουν μόνο ανθρώπινες διδασκαλίες όσοι λένε πως μόλις τα νομίσματα κουδουνίσουν στο χρηματοκιβώτιο, η ψυχή φεύγει από το καθαρτήριο.

28. Είναι βέβαιο πως μόλις τα νομίσματα κουδουνίσουν στο χρηματοκιβώτιο, ίσως αυξηθεί το κέρδος και η πλεονεξία, αλλά όταν παρεμβαίνει η εκκλησία, το αποτέλεσμα βρίσκεται αποκλειστικά και μόνο στα χέρια του Θεού.

36. Κάθε πραγματικά μετανοημένος Χριστιανός έχει δικαίωμα στην πλήρη συγχώρηση της ποινής και της ενοχής, ακόμη και χωρίς να κατέχει συγχωροχάρτι.

43. Οι Χριστιανοί πρέπει να διδαχθούν ότι όποιος δίνει

στους πτωχούς ή δανείζει στους έχοντες ανάγκη, κάνει καλύτερη πράξη από όποιον αγοράζει συγχωροχάρτια. 50. Οι Χριστιανοί πρέπει να διδαχθούν ότι αν ο Πάπας γνώριζε την εξαναγκαστική απόσπαση χρημάτων την οποία επιβάλλουν οι ιεροκήρυκες που πωλούν τα συγχωροχάρτια, μάλλον θα προτιμούσε να καεί η Βασιλική του Αγ. Πέτρου παρά να οικοδομηθεί πάνω στο δέρμα, στη σάρκα και τα οστά του ποιμνίου του.

51. Οι Χριστιανοί πρέπει να διδαχθούν ότι ο Πάπας θα επιθυμούσε και θα έπρεπε να επιθυμεί να δώσει από τα δικά του χρήματα, ακόμα και αν έπρεπε να πωλήσει τη Βασιλική του Αγ. Πέτρου, σε πολλούς από τους οποίους κάποιοι γυρολόγοι αποσπούν χρήματα πωλώντας συγχωροχάρτια.

62. Ο πραγματικός θησαυρός της εκκλησίας είναι το ιερότατο ευαγγέλιο της δόξας και της χάρης του Θεού.

76. Αντιθέτως, λέμε ότι τα παπικά συγχωροχάρτια δεν μπορούν να αναιρέσουν ούτε την ελάχιστη από τις θανάσιμες αμαρτίες στον βαθμό που αφορά την ενοχή.

86. Επίσης, γιατί ο Πάπας, του οποίου ο πλούτος είναι σήμερα μεγαλύτερος από εκείνον του πλουσιότατου Κροίσου, δεν κατασκευάζει αυτήν τη Βασιλική του Αγ. Πέτρου με δικά του χρήματα και όχι με τα χρήματα των πτωχών πιστών;».

Μετάφραση: Θ. Γραμμένος (Περιοδικό: Αστήρ της Ανατολής, τεύχος Οκτωβρίου 2005).

Το αίτημα του διαλόγου και της ειρηνικής συνύπαρξης εκκλησιών και θρησκειών

Η Μικτή διεθνής επιτροπή για τον θεολογικό διάλογο μεταξύ της Καθολικής και της Ορθόδοξης Εκκλησίας

«Η ίδρυση το 1979 της Μικτής Διεθνούς Επιτροπής για το θεολογικό διάλογο αποτέλεσε σίγουρα ορόσημο στις οικουμενικές σχέσεις μεταξύ της Καθολικής και της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Μετά από πολλές συναντήσεις στα πλαίσια της αδελφοσύνης και προσεκτική προετοιμασία σε διάφορους τομείς, και οι δύο Εκκλησίες βρέθηκαν σε θέση να δεσμευτούν κάτω από μία συστηματική θεολογική θεώρηση, που στοχεύει στην αποκατάσταση της πλήρους κοινωνίας μεταξύ τους. Για πρώτη φορά ύστερα από τη Σύνοδο της Φλωρεντίας, η αμοιβαία εμπιστοσύνη και το ενδιαφέρον επιτρέπουν μία τέτοια πρωτοβουλία. [...]

Ο Πάπας Ιωάννης – Παύλος ΙΙ και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος εξέφρασαν τη γνώμη της πλειοψηφίας των περισσότερων Καθολικών και ορθόδοξων παρατηρητών δηλώνοντας στην Κοινή Διακήρυξη της 29ης Ιουνίου 1995 ότι: ‘Η προσφάτως ιδρυθείσα αδελφοσύνη μας στο όνομα του ενός Θεού μας έχει οδηγήσει σε μία ειλικρινή συζήτηση, ένα διάλογο που επιδιώκει την αλληλοκατανόηση και την ενότητα. [...]

...Η μικτή Επιτροπή είναι σε θέση να διακηρύξει ότι οι Εκκλησίες μας αναγνωρίζουν η μία την άλλη ως Αδελφές Εκκλησίες, συνυπεύθυνες για την προστασία της Μίας του Θεού Εκκλησίας, με πίστη στο Θείο σχέδιο, και με έναν ιδιαίτερο τρόπο που δίνει έμφαση στην ενότητα. Ευχαριστούμε τον Κύριο της Εκκλησίας από τα βάθη της καρδιάς μας, επειδή αυτές οι επιβεβαιώσεις που

έχουμε κάνει από κοινού, όχι μόνο επιταχύνουν την επίλυση των δυσκολιών που υπάρχουν, αλλά στο εξής επιτρέπουν σε Καθολικούς και Ορθόδοξους να δώσουν μια κοινή μαρτυρία πίστης'.

Mgr. Johan Bonny, Εισήγηση μέλους της επιτροπής για την προώθηση της ενότητας των Χριστιανών της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας. Ορθόδοξη Θεολογία και Οικουμενικός Διάλογος, συλλ. τόμος, Επιμ. Π. Βασιλειάδης, Αποστολική Διακονία, Αθήνα, 2005, σσ. 183-184.

Στις 7 Δεκεμβρίου του 1965 ο Οικουμενικός Πατριάρχης Αθηναγόρας και ο Πάπας Παύλος ΣΤ' αίρουν τους αφορισμούς.

Στιγμιότυπο από την επίσκεψη του πάπα Φραγκίσκου στην Κωνσταντινούπολη 29-30 Νοεμβρίου 2014. Φωτογραφία του ASSOCIATED PRESS.

Η Ορθοδοξία στη Δύση

[...] Πάνω απ' όλα εμείς οι ορθόδοξοι ας προετοιμαστούμε για ν' ακούσουμε τους άλλους Χριστιανούς. Για να είμαστε αληθινοί μάρτυρες, χρειάζεται ν' αφουγκραζόμαστε όπως και να μιλάμε, να σωπαίνουμε όπως και να κηρύττουμε. Πολύ συχνά προσφέρουμε απαντήσεις στους άλλους πριν κάνουμε τον κόπο να βρούμε ποιες είναι οι ερωτήσεις. Ας ακούσουμε λοιπόν τα αδέλφια μας τους Χριστιανούς της Δύσης – ακόμη και τους μη – Χριστιανούς. Ας μπούμε μαζί τους στη δική τους ιδιαίτερη εμπειρία, στη δική τους αίσθηση για την κρίση που διανύουμε, με όλα της τα διλήμματα, τα άγχη και τους δισταγμούς της. Ακούγοντας θα επιτύχουμε καλύτερη κατανόηση της δικής μας Ορθόδοξης κληρονομιάς.

Αυτό είναι το καθήκον μας, σαν Ορθόδοξης μειονότητας μέσα στο δυτικό κόσμο. Πώς όμως, μέσα από την οικουμενική μας κατάθεση, θα επιτύχουμε να είμαστε ανοικτοί χωρίς να παραιτούμαστε από την αλήθεια, να είμαστε σαφείς χωρίς αυταρέσκεια, να είμαστε σταθεροί χωρίς φανατισμό; Ας αγωνιστούμε να κάνουμε την Ορθόδοξη μαρτυρία μας περισσότερο κενωτική και γενναίοδωρη, σύμφωνα με το πνεύμα των μεγάλων αγίων του εικοστού αιώνα, όπως του Αγίου Νεκταρίου της Αίγινας, του Αγίου Τύχωνος της Μόσχας, των Αγιορειτών Αγίου Σιλουανού και πατρός Παϊσίου, του πατρός Αμφιλοχίου της Πάτμου και του πατρός Κλεόπα της Σιχάστριας.[...]

Γουέαρ, Κ., Επίσκοπος Διοκλείας, «Η μαρτυρία της ορθόδοξης Εκκλησίας στον εικοστό αιώνα», Μτφρ. Α. Αποστολίδης, Σύναξη, τεύχ. 75, σελ. 15.

Ο διάλογος ως άσκηση αγάπης

Ο Άγιος Νεκτάριος για την σχέση ορθοδόξων και ετεροδόξων

«Αι δογματικά διαφοραί ως αναγόμεναι προς μόνον το κεφάλαιον της πίστεως αφιένται ελεύθερον και απρόσβλητον το της αγάπης κεφάλαιον. Το δόγμα δεν καταπολεμεί την αγάπην. Η δε αγάπη χαρίζεται τω δόγματι, διότι πάντα στέγει, πάντα υπομένει. Η χριστιανική αγάπη εστίν αναλλοίωτος, δι' ο ουδ' η των ετεροδόξων χωλαίνουσα πίστις δύναται ν' αλλοιώση το προς αυτούς της αγάπης συναίσθημα. Διά της αγάπης εστί λίαν πιθανόν να ελκύση προς εαυτόν (ενν. ο επίσκοπος) και την εξ εσφαλμένης περιωπής κρίνουσαν δογματικόν τι ζήτημα ετερόδοξον εκκλησίαν. Η αγάπη ουδέποτε χάριν δογματικής τινος διαφοράς πρέπει να θυσιάζεται. Παράδειγμα έστω ο Απόστολος των εθνών, όστις εξ αγάπης και προς αυτούς τους σταυρωτάς του Χριστού ηύχετο ανάθεμα είναι αυτών. Ο μη αγαπών τους ετεροδόξους επίσκοπος, ο μη και υπέρ αυτών εργαζόμενος, από ψευδούς κινείται ζήλου και εστερημένος εστίν αγάπης. Διότι όπου η αγάπη, εκεί και η αλήθεια και το φως, ο δε ψευδής ζήλος και η πεπλανημένη δόξα εξελέγχονται υπό του φωτός και της αγάπης και αποκρούονται. Τα της πίστεως ζητήματα ουδ' όλως δέον εστί να μειώσουσι το της αγάπης συναίσθημα. Οι διδάσκαλοι του μίσους εισί μαθηταί του πονηρού, διότι εκ της αυτής πηγής δεν εξέρχεται γλυκύ και πικρόν».

Άγιος Νεκτάριος (Κεφαλάς), Μητροπολίτης Πενταπόλεως, Μάθημα Ποιμαντικής, εκδ. Ρηγοπούλου, Θεσσαλονίκη, 1974, σελ. 192.

Κοινή Δήλωση Πάπα Φραγκίσκου και Οικουμενικού Πατριάρχη Βαρθολομαίου (Ιεροσόλυμα, 25-5-2014): 50 χρόνια μετά την άρση των αναθεμάτων

«2.- Η σημερινή αδελφική μας συνάντηση είναι ένα νέο αναγκαίο βήμα στην πορεία προς την ενότητα, προς την οποία μόνο το Άγιο Πνεύμα μπορεί να μας οδηγήσει: στην κοινωνία μέσα στη νόμιμη διαφορετικότητα. [...] Στη διάρκεια αυτών των ετών ο Θεός, πηγή κάθε ειρήνης και αγάπης, μας δίδαξε να θεωρούμε ο ένας τον άλλο μέλη της ίδιας χριστιανικής οικογένειας, υπό έναν Κύριο και Σωτήρα, τον Ιησού Χριστό, και να αγαπιόμαστε αμοιβαία, έτσι ώστε να μπορούμε να ομολογούμε την πίστη μας στο ίδιο Ευαγγέλιο του Χριστού, όπως το παρέλαβαν οι Απόστολοι, το εξέφρασαν και το μετέδωσαν σ' εμάς οι Οικουμενικές Σύνοδοι και οι Πατέρες της Εκκλησίας.

Συνειδητοποιώντας πλήρως ότι δεν έχουμε φθάσει τον σκοπό της πλήρους κοινωνίας, σήμερα επιβεβαιώνουμε τη δέσμευσή μας να συνεχίσουμε να πορευόμαστε μαζί προς την ενότητα για την οποία ο Κύριος Χριστός προσευχήθηκε στον Πατέρα «να είναι όλοι ένα».

3.- Συνειδητοποιώντας ότι αυτή η ενότητα φανερώνεται με την αγάπη προς τον Θεό και την αγάπη προς τον πλησίον, ποθούμε την ημέρα κατά την οποία θα συμμετέχομε επιτέλους μαζί στο ευχαριστιακό συμπόσιο. Ως χριστιανοί, έχουμε καθήκον να προετοιμαστούμε για να λάβουμε αυτό το δώρο της ευχαριστιακής κοινωνίας. [...] Επιτυγχάνοντας αυτό τον στόχο, θα φανερώσομε εμπρός στον κόσμο την αγάπη του Θεού, και έτσι θα αναγνωριστούμε ως αληθινοί μαθητές του Ιησού Χριστού».

Ενοριακές Καμπάνες, Εφημερίδα των καθολικών ενοριών
Σύρου, αριθ. 819, 13 Ιουνίου 2014, σελ. 1.

Προσευχή του Χριστού για τους μαθητές Του

21[...] ἵνα πάντες ἔν ὧσι, καθὼς σύ, πάτερ, ἐν ἐμοὶ
κάγω ἐν σοί, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν, ἵνα ὁ κόσ-
μος πιστεύσῃ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

Ιω 17, 21.

21[...] ὥστε να εἶναι ὅλοι ἓνα, ὅπως εσύ, Πατέρα, εἶσαι
ενωμένος μ' ἐμένα κι ἐγὼ μ' ἐσένα. Να εἶναι κι αυτοί
ενωμένοι μ' ἐμάς, κι ἔτσι ο κόσμος να πιστέψῃ ὅτι μ'
ἔστειλες εσύ.

Η Κοινωνία των Αγίων. Έργο της Elise Ritter.

3.5. ΕΚΚΟΣΜΙΚΕΥΣΗ

Το φαινόμενο της εκκοσμίκευσης στη σύγχρονη πραγματικότητα

Η εκκοσμίκευση ως φαινόμενο του μοντέρνου κόσμου

[...] Εφόσον υπάρχουν διάφορες θεωρήσεις της εκκοσμίκευσης, δεν μπορεί να υπάρχει ένας και μοναδικός ορισμός της. Οι ορισμοί συνδέονται με την ιδιαίτερη οπτική με την οποία κάθε ερευνητής προσεγγίζει το φαινόμενο της εκκοσμίκευσης. Γενικά όμως θα μπορούσε να λεχθεί ότι το βασικό στοιχείο που υπάρχει σε όλες τις θεωρήσεις είναι ότι η εκκοσμίκευση σήμανε τον περιορισμό της επιρροής που ασκούσε η θρησκεία στο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πεδίο. Ο περιορισμός αυτός δεν σημαίνει άρνηση του θρησκευτικού πιστεύω, αλλά στην πραγματικότητα καταξίωσή του, αφού από υπόθεση που επιβαλλόταν με βάση τη θέληση των ηγεμόνων ή των κοινοτήτων, μετακινείται στη σφαίρα της ανθρώπινης ελευθερίας και επιλογής.

Πέτρου, Ι., Χριστιανισμός και Κοινωνία, Εκδόσεις Μπαρμπουνάκη, Θεσσαλονίκη, 2017, σελ. 161-162.

Η Εκκλησία και η εκκοσμίκευση

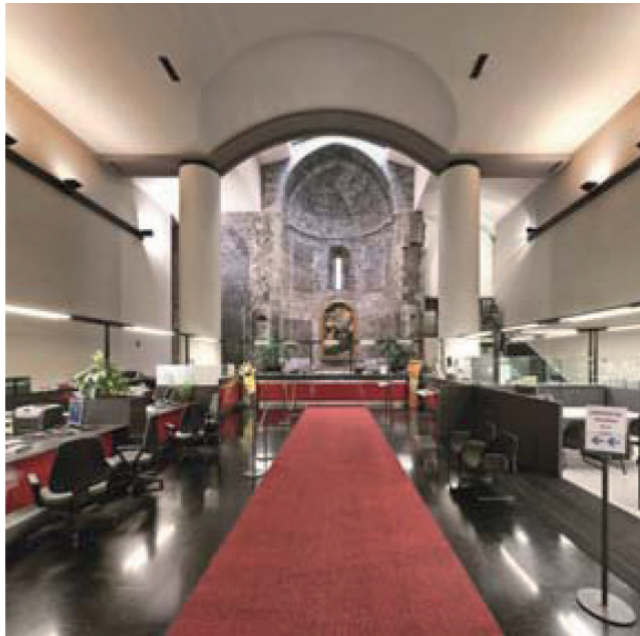
[...] Στις παραδοσιακές κοινωνίες, η δημόσια σφαίρα ήταν διογκωμένη και κάλυπτε ολόκληρη τη ζωή του ανθρώπου. Στη νεώτερη κοινωνία, αναπτύσσεται η ιδιωτική σφαίρα προς την οποία μετακινείται βαθμιαία και η θρησκεία. Αυτό σημαίνει ότι η θρησκεία γίνεται προσωπική και ιδιωτική υπόθεση και παύει να λειτουργεί

υποχρεωτικά και κρατικά... «Ιδιωτική υπόθεση» δεν σημαίνει «ατομική υπόθεση», αλλά ελεύθερη αποδοχή κάποιου πράγματος που δεν επιβάλλεται από το κράτος (ή την κοινότητα). Στο θρησκευτικό πεδίο, ο πολίτης είναι ελεύθερος να θρησκεύει ή να μην θρησκεύει, ή να επιλέγει τη θρησκεία που θέλει. Με αυτήν την έννοια, το ιδιωτικό δεν αντιπαρατίθεται στο συλλογικό, διότι οι ιδιωτικές πρωτοβουλίες μπορούν να πραγματοποιούνται συλλογικά και κατ' επέκταση κοινωνικά. Όταν οι άνθρωποι συναθροίζονται για να λατρεύσουν τον Θεό τους λειτουργούν συλλογικά και η θρησκεία έχει πάντα μια κοινωνική διάσταση που μπορεί να εκφραστεί με ποικίλους τρόπους. Εξάλλου, στον ιδιωτικό χώρο ανήκει και η περίφημη κοινωνία πολιτών που μπορεί να δραστηριοποιηθεί προς πάσα κατεύθυνση και με ορατά και επιτυχημένα αποτελέσματα.

Παπαγεωργίου, Ν., «Η Εκκλησία και η εκκοσμίκευση», Δημοσίευση: 12/6/2007. Από την επίσημη ιστοσελίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Παλιά καθολική εκκλησία έχει μετατραπεί σε χώρο κατοικίας.

Εκκλησίες στην Ιταλία που έχουν μετατραπεί σε τράπεζες, γκαλερί, θέατρα, μέχρι και συνεργεία αυτοκινήτων. Από τη σελίδα Internetistas, Δημοσίευση: 29 /7/2013 (Ανακτήθηκαν 14/5/2017).

Η ποιμαντική στα χρόνια της εκκοσμίκευσης

[...] Η σύγχρονη φιλελεύθερη κοινωνία αποξενώνει τους ανθρώπους στον βαθμό που αποθαρρύνει τις μακροχρόνιες δεσμεύσεις, καθώς θεωρεί πως έτσι προστατεύονται καλύτερα τα δικαιώματά τους. Όλοι

νοιώθουν πιο ελεύθεροι και πιο ευέλικτοι και η κοινωνία ανάγεται σε ένα αχανές super-market της επιθυμίας, στο οποίο ο καθένας ενθαρρύνεται να εισέλθει μόνος και να περιπλανηθεί αποκομίζοντας ό,τι θεωρεί πως ο κόσμος του οφείλει.

Οι ενορίες δεν μοιάζουν να συνιστούν τις ευχαριστιακές συνάξεις που αποσκοπούν στη λατρεία του αληθινού Θεού, ούτε καλλιεργούν στην πράξη την αγάπη και το ενδιαφέρον για τον πάσχοντα αδελφό. Θυμίζουν περισσότερο κέντρα εξυπηρετήσεως θρησκευτικών αναγκών, στα οποία ούτε ο ιερέας ούτε ο πιστός εκπλήσσονται πλέον από το γεγονός πως δεν ξέρουν τίποτε ο ένας για τον άλλο και δεν επιθυμούν και να κάνουν κάτι για αυτό. Αυτό που προέχει είναι να εξυπηρετηθεί η τρέχουσα ανάγκη, να βαπτισθεί το παιδί, να εκδοθούν τα σχετικά χαρτιά για τον γάμο και να κανονιστούν τα σχετικά με την τελετή, να γίνει το μνημόσυνο του αγαπημένου νεκρού, να κανονισθεί ο αγιασμός, το ευχέλαιο, να γίνει η δωρεά και να αναγραφεί κάπου στον ναό το όνομα του δωρητή. Το τι νοηματοδοτεί όλες αυτές τις πρακτικές, τι τις συνέχει, πώς ενσωματώνονται μέσα στον γενικό εκκλησιαστικό βίο, αλλά και στην προσωπική πορεία του κάθε χριστιανού, είναι ένα ερώτημα που δεν τίθεται σχεδόν ποτέ. [...]

Γκανάς, π. Ευ., «Η ποιμαντική στα χρόνια της Εκκοσμίκευσης», Θεολογία 2, 2010, σελ. 53-79.

Ορθόδοξη παράδοση και εκκοσμίκευση

Η ζωή των χριστιανών στον κόσμο

«Οι Χριστιανοί δεν ξεχωρίζουν από τους άλλους ανθρώπους στην γλώσσα ομιλίας, ούτε στις συνήθειες. Ούτε κατοικούν σε δικές τους ξεχωριστές πόλεις, ούτε χρησιμοποιούν κάποια γλωσσική διάλεκτο διαφορετική, ούτε ζουν με «περιέργο» τρόπο! Δεν έχουν επινοήσει κάποιο «παράξενο» τρόπο ζωής στηριγμένοι στην ανθρώπινη περιέργεια, ούτε και προΐστανται όπως μερικοί μιας ανθρώπινης διδασκαλίας. Κατοικούν σε ελληνικές ή βαρβαρικές πόλεις, όπως συνέπεσε ο καθένας, και διαβιούν με τις τοπικές συνήθειες και τον τρόπο ενδυμασίας και τροφής του κάθε τόπου ενώ συγχρόνως γίνεται φανερή η θαυμαστή και αξιοπρόσεκτη συμπεριφορά τους.

Ζουν στην δική τους ο καθένας πατρίδα αλλά ως πάροικοι. Μετέχουν σε όλα τα κοινά ως πολίτες και υπομένουν τα πάντα, όμως σαν να ήσαν ξένοι. Η ξενιτειά είναι πατρίδα τους και η πατρίδα τους ξενιτειά. Παντρεύονται όπως όλοι και γεννούν παιδιά αλλά δεν τα σκοτώνουν. Γήινοι άνθρωποι είναι αλλά δεν ζουν με ζωώδη τρόπο. Διαβιούν στη γη αλλά έχουν το πολίτευμα στον ουρανό. Υπακούουν στους κρατικούς νόμους αλλά με τον τρόπο ζωής τους ξεπερνούν τους νόμους. Αγαπούν τους πάντες έστω κι αν διώκονται από όλους. Αγνοούνται και κατακρίνονται από πολλούς, φονεύονται αλλά «ζωοποιούνται». Γίνονται φτωχοί από πεποίθηση και «πλουτίζουν» τους άλλους. Στερούνται σχεδόν των πάντων αλλά δίνουν σε όλους. Περιφρονούνται από τους ανθρώπους αλλά γίνεται δόξα γι' αυτούς η περιφρόνηση. Συκοφαντούνται αλλά δικαιώνονται. Χλευάζονται και αυτοί ευλογούν. Υβρίζονται και τιμούν. Ενώ κάνουν

το καλό, τιμωρούνται ως κακοί· όταν όμως τιμωρούνται χαίρουν γιατί έτσι αποκτούν την «έν Χριστῶ» ζωή. Οι Ιουδαίοι τούς πολεμούν ως αλλόφυλους και οι ειδωλόλατρες τους διώκουν, και αυτοί που τους μισούν δεν μπορούν να προσδιορίσουν την αιτία της έχθρας τους.

Να το πω απλά: Ό,τι είναι για το σώμα η ψυχή, είναι και για τον κόσμο οι Χριστιανοί. Όπως είναι διάχυτη σ' όλο το σώμα η ψυχή, με τον ίδιο τρόπο είναι και οι Χριστιανοί στον κόσμο. Κατοικεί στο σώμα η ψυχή αλλά δεν είναι στοιχείο του σώματος· και οι Χριστιανοί κατοικούν στον κόσμο αλλά δεν είναι του κόσμου».

Προς Διόγνητον επιστολή, PG02 (Απόδοση στα νέα ελληνικά).

Από την Αγία Γραφή: Οι χριστιανοί στον κόσμο

«Μην προσαρμόζεστε στη νοοτροπία αυτού του κόσμου, αλλά να μεταμορφώνεστε συνεχώς προς το καλό, αποκτώντας το νέο φρόνημα του πιστού. Έτσι θα μπορείτε να διακρίνετε ποιο είναι το θέλημα του Θεού, το καλό και αρεστό στον Θεό και τέλειο».

Ρωμ 12, 2.

«Να τα εξετάζετε όλα και να κρατάτε ό,τι είναι χρήσιμο».

Α΄Θεσ 5, 21.

Οι συνέπειες της εκκοσμίκευσης σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο

Συνέπειες της εκκοσμίκευσης στην κοινωνία

«Η επιλογή της προγραμματικής εκκοσμίκευσης καθιστά τις κοινωνίες πνευματικά και ηθικά φτωχότερες. Τις απομακρύνει από το θρησκευτικό εκείνο βάθος από το οποίο θα μπορούσαν να αντλήσουν πολύτιμα υπαρξιακά και ηθικά αποθέματα. Ο χώρος της χριστιανικής πίστης αποτελεί ανεξάντλητη πηγή αξιών, συμβόλων, εικόνων, και οραμάτων, που εμπλουτίζουν τόσο την ανθρώπινη ζωή όσο και τη δημόσια συζήτηση. Για παράδειγμα, όταν συζητάμε για τα έμβρυα, την ευγονική, και τη χρήση ανθρώπινου γενετικού υλικού, για το εάν θα ενθαρρύνουμε ή όχι τις μεταμοσχεύσεις και υπό ποιους όρους, ή για το εάν θα επιτρέψουμε την ευθανασία, όταν αναρωτιόμαστε για το πώς θα μεταχειριστούμε τους φυλακισμένους, τους πρόσφυγες, τους μετανάστες, τους άνεργους, ή τους άπορους, όταν καλούμαστε να επιλέξουμε ανάμεσα στην ειρήνη και τον πόλεμο, ή ανάμεσα στον φασισμό και τη δημοκρατία, θα ήταν ασύνετο να θέσουμε τη χριστιανική πίστη εκτός της δημόσιας συζήτησης, και τούτο όχι μόνο διότι πολλοί πολίτες διαμορφώνουν τις απόψεις και τη στάση τους ως προς τα παραπάνω με βάση, ή σε διάλογο με τη χριστιανική πίστη, αλλά και διότι ο ίδιος ο πολιτισμός της Ευρώπης βασίζεται εν πολλοίς στους πυλώνες της χριστιανικής και της ουμανιστικής παράδοσης (εκ των οποίων η δεύτερη απορρέει εν μέρει από την πρώτη). Ο Χάμπερμας έχει δίκιο όταν, έχοντας κατά νουν κυρίως τον χριστιανισμό, επισημαίνει ότι [...] είναι προς το συμφέρον και του ίδιου του συνταγματικού κράτους να προστατεύει τις πολιτισμικές πηγές που τροφοδοτούν την κανονιστι-

κή συνείδηση και την αλληλεγγύη των πολιτών. Ο αποκλεισμός της χριστιανικής θρησκείας από τον δημόσιο χώρο θα σήμαινε όχι μόνο μια ακρωτηριασμένη δημοκρατία, αλλά και μια Ευρώπη αποκομμένη από πηγές που αρδεύουν τον πολιτισμό της».

Μπαθρέλλος, π. Δ., Οι χριστιανοί στους χρόνους της μετα-εκκοσμίκευσης, Εν πλω, Αθήνα, 2016, σελ. 70-71.

Το μπουρκίνι ως κοινωνικό πρόβλημα και ως έκφραση θρησκευτικής ελευθερίας.

«Ναι» στο μπουρκίνι έδωσε η γαλλική Δικαιοσύνη

Το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο της Γαλλίας, διέταξε την αναστολή της απαγόρευσης του μπουρκίνι στην πόλη Βιλνέβ-Λουμπέ, μία από τις περισσότερες από 20 γαλλικές πόλεις που είχαν απαγορεύσει το ολόσωμο μαγιό που φορούν χιλιάδες μουσουλμάνες γυναίκες. Στην απόφασή του, το Συμβούλιο του Κράτους χαρακτηρίζει την απαγόρευση του μπουρκίνι σοβαρό και παράνομο περιορισμό των θεμελιωδών ατομικών ελευθεριών.

«Ναι» στο μπουρκίνι έδωσε η γαλλική Δικαιοσύνη, Δημοσιεύθηκε 26/8/2016, skai (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Κριτική στάση απέναντι στην εκκοσμίκευση

Απόφαση Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Λουξεμβούργο, 31 Μαΐου 2016

Προτάσεις της γενικής εισαγγελέα στην υπόθεση
C-157/15:

(Samira Achbita και Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding κατά G4S Secure Solutions NV)

Κατά την εκτίμηση της γενικής εισαγγελέα Kokott, μπορεί να γίνει δεκτή η απαγόρευση της μαντίλας εντός επιχείρησης. Εάν η απαγόρευση στηρίζεται σε γενικό κανόνα επιχείρησης ο οποίος δεν επιτρέπει εμφανή πολιτικά, φιλοσοφικά και θρησκευτικά σύμβολα στον χώρο εργασίας, μπορεί να δικαιολογείται, προκειμένου να εφαρμοσθεί η θεμιτή πολιτική θρησκευτικής ουδετερότητας και ουδετερότητας ως προς τις πεποιθήσεις την οποία επιδιώκει ο εργοδότης.

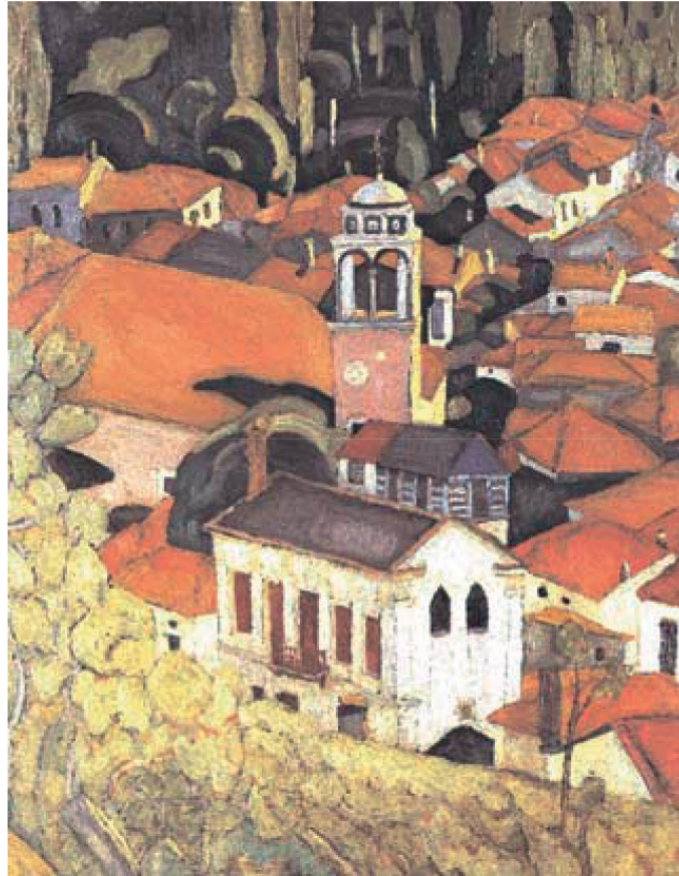
Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ανακοινωθέν Τύπου αριθ. 54/16, Λουξεμβούργο, 31/5/2016 (Ανακτήθηκε 14/5/2017).

Κριτική στάση απέναντι στην εκκοσμίκευση

Σχέσεις κράτους – εκκλησίας

«Η ίδια η συμπεριφορά της διοίκησης της Εκκλησίας, η νοοτροπία της και οι απαιτήσεις της θέτουν επιτακτικά το ζήτημα αλλαγής των σχέσεων αυτών (σημ. σχέσεων Κράτους – Εκκλησίας). Εμφανίζεται να εκπροσωπεί κοινωνικές ιδέες και νοοτροπίες που είναι ξεπερασμένες στην εποχή μας. Το σημαντικό είναι ότι οι αντιλήψεις που εκπροσωπεί τις περισσότερες φορές είναι συντηρητικές κοινωνικές ή ηθικιστικές αντιλήψεις, οι οποίες στην πραγματικότητα δεν έχουν καμιά σχέση με την ίδια τη διδασκαλία του Χριστιανισμού. Έχοντας όμως ως τακτική να μη διαλέγεται με κανένα, αναπαράγει εσωτερικά τις αντιλήψεις της, μάλιστα με την απειλή της τιμωρίας εκείνων που θα ήθελαν να διαφοροποιηθούν. Γι' αυτό λειτουργεί ως ανασταλτικός παράγοντας στις κοινωνικές εξελίξεις. Ο λόγος αυτός είναι από τους πιο σοβαρούς για να προχωρήσει ο χωρισμός του κράτους από την εκκλησία. Ο χωρισμός θα βοηθήσει και την ίδια. Θα αναγκαστεί εκ των πραγμάτων να διαλεχθεί ρεαλιστικά με τη σύγχρονη εποχή και να απαλλαγεί από το βυζαντινό και εθνικό σύνδρομο, που σε ορισμένες περιπτώσεις την οδηγεί σε εθνικιστική ρητορεία ή σε απομάκρυνση από τον πνευματικό σκοπό της.

Πέτρου, Ι., «Άνθρωπος, Κράτος, Εκκλησία: Προβληματισμοί για την αναγκαιότητα νέας ρύθμισης των σχέσεων Κράτους-Εκκλησίας», Καθ' οδόν 15, Μάιος 1999, σελ. 22-23.

Σπύρος Παπαλουκάς, «Καμπαναριό και κόκκινες στέγες», 1925. Σπύρος Βασιλείου, Ακρόπολη.

Χρήστος Κεχαγιόγλου, Ιερóτητα (2010). Ακρυλικά σε καμβά.

4.1. ΓΛΩΣΣΑ

Σύμβολα και γλώσσα από διάφορες θρησκείες

Αριστερά: Σανσκριτική καλλιγραφία του ήχου Om. Στους ινδουιστές αντιπροσωπεύει τον συνδυασμό των κοσμικών δυνάμεων του Brahma, του Visνου και του Shiva. Κέντρο: Σύμβολο του Ιουδαϊσμού. Δεξιά: Το αρχαίο ιδεόγραμμα του Ταό αποτελείται από ένα κεφάλι (με όρθια μαλλιά, ο χαρακτήρας στα δεξιά) και ένα δρόμο (ο χαρακτήρας στα αριστερά). Έτσι, όλο μαζί θα μπορούσε να μεταφραστεί ως «άνθρωπος βαδίζει το δρόμο». Τάο τε Τσινγκ, Το Βιβλίο του Λόγου και της Αρετής, Μτφρ. Ν. Χ. Ρώσσης, 2014 [kindle edition – ηλεκτρονική έκδοση], σελ. 9.

Σβάστικα. Αρχαιότατο σύμβολο που χρησιμοποιήθηκε εκτενώς από διάφορες θρησκείες και πολιτισμούς παγκοσμίως. Κακοποιήθηκε κατά τον 20ό αι., καθώς συνδέθηκε με σκοτεινές σελίδες της ιστορίας.

Σταυροί διαφόρων τύπων που αντιστοιχούν σε διαφορετικές θρησκευτικές παραδόσεις.

Πάνω: «Indalo». Μαγικό σύμβολο που βρέθηκε στο σπήλαιο «Los Letreros» στην επαρχία της Αλμερίας, και έχει ηλικία 4.500 ετών. Θεωρείται ιερό τοτέμ και είναι εδώ και πολλά χρόνια το επίσημο σύμβολο της Αλμερίας, στην Ισπανία. Από το «ίνταλο», οι φίλαθλοι της τοπικής ομάδας ονομάζονται «ιντάλικος». Κάτω αριστερά: Χριστόγραμμα. Ψηφιδωτό σε δάπεδο Βασιλικής στην Aluma, νότια του Τελ Αβίβ. Κάτω δεξιά: Σταυρόσχημο Ειδώλιο της Πάφου. Χαλκολιθική περίοδος (3500 – 2500/2300 π.Χ.).

Η χρήση κατά περίπτωση της γλώσσας, των όρων και των κωδίκων των θρησκειών και ιδιαίτερα της Ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης στην καθημερινή ζωή

Πρωτότυπο κείμενο	Μετάφραση	Κείμενα – εκφράσεις από τον καθημερινό λόγο, δανεισμένες από τη θρησκευτική γλώσσα
<p>Λουκ. 14, 16-18</p> <p>«¹⁶Ο δὲ εἶπεν αὐτῷ· ἄνθρωπός τις ἐποίησε δεῖπνον μέγα καὶ ἐκάλεσε πολλούς·¹⁷καὶ ἀπέστειλε τὸν δοῦλον αὐτοῦ τῆ ὥρᾳ τοῦ δεῖπνου εἰπεῖν τοῖς κεκλημένοις· ἔρχεσθε, ὅτι ἤδη ἔτοιμά ἐστι πάντα.</p>	<p>Λουκ. 14, 16-18</p> <p>«¹⁶Ο δὲ Ἰησοῦς τοῦ εἶπε, Κάτιοις ἤθελε νὰ παραθέσῃ μεγάλο δεῖπνον καὶ ἐκάλεσε πολλούς·¹⁷Καὶ ἔστειλε τὸν δοῦλον του κατὰ τὴν ὥραν τοῦ δεῖπνου νὰ πῆ εἰς τοὺς καλεσμένους, «Ελάτε, διότι ὅλα εἶναι πια ἔτοιμα».</p>	<p>Κείμενα – εκφράσεις από τον καθημερινό λόγο, δανεισμένες από τη θρησκευτική γλώσσα</p> <p>1. Τίτλος άρθρου σε ηλεκτρονική εφημερίδα:</p> <p>«Θύμα ληστείας για 2η φορά – «αγρόν ηγόρασε» η αστυνομία»</p> <p>Arcadiaportal, 17 Σεπτεμβρίου 2012.</p>

<p>18 Καὶ ἤρξαντο ἀπὸ μιᾶς παραιτεῖσθαι πάντες. Ὁ πρῶτος εἶπεν αὐτῶ· ἀγρόν ἠγόρασα, καὶ ἔχω ἀνάγκην ἐξελεθεῖν καὶ ἰδεῖν αὐτόν»</p>	<p>18 Ἄλλ' ἄρχισαν διὰ μιᾶς ὅλοι νὰ δικαιολογούνται. Ὁ πρῶτος τοῦ εἶπε, «Αγόρασα κάποιο χωράφι καὶ πρέπει νὰ πάω νὰ τὸ ἰδῶ»</p>	
<p>Ἄντιφωνα τοῦ Ὁρθρου τῆς Μεγάλης Πέμπτης: Ἄντιφωνον IB'</p>	<p>Ἄντιφωνα τοῦ Ὁρθρου τῆς Μεγάλης Πέμπτης: Ἄντιφωνον IB'</p>	<p>Τίτλος ηλεκτρονικῆς εφημερίδας: «Ἱταλική La Repubblica: Ἀντί του μάννα, χολή για την Ελλάδα»</p>
<p>«Τάδε λέγει Κύριος τοῖς Ἰουδαίοις· Λαός μου, τί ἐποίησά σοι ἢ τί σοι παρηνώχλησα; τοὺς τυφλοὺς σου ἐφώτισα, τοὺς λεπρούς σου ἐκαθάρίσα,</p>	<p>«Αὐτὰ λέγει ὁ Κύριος στοὺς Ἰουδαίους: Λαέ μου, τί σου ἔκανα ἢ σέ τί σέ ἐνώχλησα; Στούς τυφλοὺς σου χάρισα τὸ φῶς, τοὺς λεπρούς σου καθάρισα (ἀπὸ τῆ λέπρα),</p>	<p>«Στο Ελληνικό οικονομικό αδιέξοδο αναφέρεται με ἄρθρο της η Ἱταλική εφημερίδα «La Repubblica» και στην σκληρή στάση που κρατούν οι δανειστές απέναντι στην αξιολόγηση και στο δημοσιονομικό δράμα. [...] Η χώρα μας είναι πάλι στην φάση της αντίστροφης μέτρησης...»</p>

<p>ἄνδρα ὄντα ἐπὶ κλί- νης ἠνωρθωσάμην. Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι, καὶ τί μοι ἀντα- πέδωκας; Ἄντὶ τοῦ μάννα χολήν·»</p>	<p>σήκωσα ἄντρα πού ἦταν στό κρεβάτι (παράλυτος). Λαε̄ μου, τί σοῦ ἔκανα καὶ τί μου ἀνταπόδωσες; Ἄντὶ τοῦ μάννα, μοῦ ἔδωσες χολή·»</p>	<p>Δημοσιεύτηκε Φεβρουάριος 04, 2017, στην Politisonline, Οικονομία</p>
<p>Ησ. 40,3 « 3 φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἐτοι- μάσατε τὴν ὁδὸν Κυ- ρίου. εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»</p>	<p>Ησ. 40,3 « 3 Ακούστε! Κάποιος φωνάζει: «Ετοιμάστε στην ἐρημο ἓνα δρό- μο για τον Κύριο, ισιώστε εκεί το δρό- μο να περάσει ο Θεός μας»</p>	<p>Τίτλος άρθρου ηλεκτρ. εφημερίδας: Φωνή βοῶντος εν τη ἐρήμῳ «Ο Γολγοθᾶς των φοιτητῶν που σπούδαζαν σε πανεπιστήμιο στην ισοπεδωμένη ἀπὸ τους φονικούς σεισμούς Λ' Ακουίλα συνεχίζεται». Ἐντυπὴ Ἐκδοσὴ Ἐλευθεροτυπία, Παρασκευὴ 28 Αυγούστου 2009</p>

Λουκ. 11, 49-50

«⁴⁹ Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπεν· ἀποστελεῶ εἰς αὐτούς προφήτας καὶ ἀποστόλους, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσι καὶ ἐκδιώξουσιν, ⁵⁰ ἵνα ἐκζητηθῇ τὸ αἷμα πάντων τῶν προφητῶν τὸ ἐκχυνόμενον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου ἀπὸ τῆς γενεᾶς ταύτης».

Λουκ. 11, 49-50

«⁴⁹ Διὰ τοῦτο καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶπε, «Θὰ στείλω εἰς αὐτούς προφήτας καὶ ἀποστόλους καὶ θὰ σκοτώσουν καὶ θὰ καταδιώξουν μερικούς ἀπ’ αὐτούς», ⁵⁰ διὰ νὰ ζητηθῇ ἀπὸ τὴν γενεὰν αὐτῆν ἡ τιμωρία διὰ τὸ αἷμα ὅλων τῶν προφητῶν ποὺ ἔχει χυθῆ ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου».

Η ποίηση και ο ποιητής

«[...] Ποιητής είναι αυτός [...] που εκφράζει το μαρτύριο και τη λάμψη του Σταυρού, αυτός που ζει το γεγονός της Ανάστασης. [...] Στο κέντρο της ποίησης και στο κέντρο του μυστηρίου στέκει η αλήθεια του σταυρού («το αρνίον το εσφαγμένον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου»), η πράξη της θυσίας, μια πράξη που δεν τελειώνει ποτέ, μια πράξη που καθημερινά τελείται [...]»

Σωτήρης Γουινελάς, «Η ποίηση και ο ποιητής», ιστοσελίδα Caravan Project.

Απόσπασμα από το διήγημα του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη «Χωρίς στεφάνι»

«[...] Ἔως πότε ὅλη ἡ αὐστηρότης τῶν «ἀρμοδίων» θὰ διεκδικῆται καὶ θὰ ξεθυμαίνει μόνον εἰς βάρος τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ταπεινῶν; Ἐκ τοῦ μικροῦ τούτου περιστατικοῦ, ἡ Χριστίνα ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἐνθυμηθῆ ὅτι πρὸ χρόνων, μίαν νύκτα, κατὰ τὴν ὕψωσιν τοῦ Σταυροῦ, ὅταν ἐπῆγε νὰ ἐκκλησιασθῆ εἰς τὸν ναῖσκον τοῦ Ἁγίου Ἐλισσαίου, παρὰ τὴν Πύλην τῆς Ἀγορᾶς, ἐνῶ ὁ ἀναγνώστης ἔλεγε τὸν Ἀπόστολον, ὅταν ἀπήγγειλε τὰς λέξεις «τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός», αἴφνης, κατὰ θαυμασίαν σύμπτωσιν, ἀπὸ τὸν γυναικωνίτην ἐν βρέφος ἤρχισε νὰ ψελλίζῃ μεγαλοφώνως, ἀμιλλώμενον πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ ἀναγνώστου. Καὶ ὅποιαν γλυκύτητα εἶχε τὸ παιδικὸν ἐκεῖνο κελάδημα! Τόσον ὠραῖον πρέπει νὰ ἦτο τὸ Ὡσαννὰ τὸ ὅποῖον ἔψαλλον τὸ πάλαι οἱ παῖδες τῶν Ἑβραίων πρὸς τὸν ἐρχόμενον Λυτρωτὴν. «Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον, ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου, τοῦ καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν».

Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, Ἄπαντα, 3ος τόμος, κριτική ἐκδοση Ν. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Δόμος, Αθήνα, 1984, σελ. 131 κ.ε.

Ψαλ. 8,2-3

«²Κύριε ὁ Κύριος ἡμῶν, ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ· ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπειά σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. ³Ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων κατηρτίσω αἶνον ἕνεκα τῶν ἐχθρῶν σου τοῦ καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν».

Κορ. 1,27

«²⁷ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνη, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς ἵνα καταισχύνη τὰ ἰσχυρά».

Ἡ χρήση τῆς χριστιανικῆς θρησκευτικῆς γλώσσας σε γραπτὰ καὶ πολυτροπικὰ κείμενα

Θεολογία καὶ γλώσσα

Στην εποχή μας γίνεται λόγος πολὺς γιὰ γλωσσικὲς ἀλλαγές στα λειτουργικὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας, περισσότερο συμβατές πρὸς τὸ νεοελληνικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα καὶ αἴσθημα. Ἡ Ἐκκλησία ἦταν πάντοτε ἀνοιχτὴ σε ἀλλαγές που βοηθοῦσαν τὴν προσέγγιση τῆς θείας ἀλήθειας. Ὅμως ἦταν κι ἐξαιρετικὰ προσεκτικὴ [...] μετὴ βεβαιότητα [...] ὅτι:

- τῆς Θεολογίας, δηλαδὴ τῆς ἐκφράσεως ἢ δηλώσεως τῆς ἀλήθειας, προηγείται ἡ ἐμπειρία τῆς ἀλήθειας·
- ἡ γλώσσα ἔχει ρόλο δηλωτικὸ καὶ σημειωτικὸ, δὲν ἔχει ἀναλογία πρὸς τὸ εἶναι τῆς ἀλήθειας·
- τὰ φιλοσοφικὰ σχήματα μερικῆς ἢ ολικῆς ταυτίσεως τοῦ σημαίνοντος καὶ σημαινομένου δὲν ἔχουν ἐφαρμογὴ στὴ θεολογία, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει ἀναλογία μεταξὺ ἀλήθειας καὶ γλώσσας, ἐφόσον τὰ δύο μεγέθη εἶναι διαφορετικῆς τάξεως, δηλαδὴ ἀκτιστὴ ἡ ἀλήθεια καὶ κτιστὴ ἡ γλώσσα·
- ἡ ἐπιλογή τῆς γλώσσας καὶ τῶν λέξεων στὴ θεολογία (στὴν ἐκφραση-δήλωση τῆς ἀλήθειας) εἶναι

αποκλειστική ευθύνη του ανθρώπου·

- η ίδια αλήθεια μπορεί να δηλωθεί και με διαφορετικές μεταξύ τους λέξεις της ίδιας γλώσσας (π.χ. ελληνικής)·
- οι λέξεις, με τις οποίες κήρυξαν ο Κύριος, οι Απόστολοι, οι Πατέρες της Εκκλησίας και οι σύγχρονοι κήρυκες, δεν οδηγούν στην πίστη, στην αλήθεια, παρά μόνο αν ο ακούων αυτές φωτιστεί από το άγιο Πνεύμα και τις υιοθετήσει.

Παπαδόπουλος, Στ., Θεολογία και γλώσσα: Εμπειρική θεολογία - Συμβατική γλώσσα, Ακρίτας, Αθήνα, 2002. (Από την παρουσίαση στο οπισθόφυλλο του βιβλίου).

Τετραευάγγελο, Ι. Μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, 12ος αι.

Συμβολισμοί, ποιητική και εικαστική γλώσσα

Η Παραβολή του Σπορέως. Εικόνα διά χειρός Φίκου, 2006. Αυγοτέμπερα σε χειροποίητο ιαπωνικό χαρτί κολλημένο σε ξύλο.

Παραδείγματα άλλων παραβολών: Παραβολή των κακών γεωργών (Μτ 21, 33-41), του σπόρου που αυξάνει μόνος του (Μκ 4, 26-29), των ζιζανίων (Μτ 13, 24-30), για τον σπόρο του σιναπιού (Μτ 13, 31-32), για το χαμένο πρόβατο (Μτ 18, 12-14).

Σύγχρονες καταστάσεις και απόψεις που σχετίζονται με τη γλώσσα σε διάφορα θρησκευτικά περιβάλλοντα

Γλώσσα και θρησκεία

«[...] Δεν μπορείς να διδάξεις μια οποιαδήποτε θρησκεία, χωρίς να μιλήσεις ζωντανά, πειστικά, λογικά μαζί και βιωματικά, με πάθος, με έμπνευση, με ενθουσιασμό για την πίστη σου. Για να «κοινωνήσεις», όμως, την πίστη σου, πρέπει να επι-κοινωνήσεις με τους ανθρώπους, που θέλεις να καταστήσεις κοινωνούς της πίστης σου. Πρέπει η πίστη να γίνει «κοινωνία». Η σκέψη να

γίνει γλώσσα. Η διδασκαλία να γίνει επι-κοινωνία. Το συναίσθημα και το βαθύτερο βίωμα να γίνουν γλωσσική έκφραση. Πρέπει όλα να κατατείνουν σε μια συνάντηση με τον άλλον. Συνάντηση ουσίας, συνάντηση αγάπης, συνάντηση ζωής. Συνάντηση που θα ξεκινήσει, θα εστιασθεί και θα επιτευχθεί με τη γλώσσα. Το Ευαγγέλιο είναι –μη το ξεχνάμε– «η καλή αγγελία», «το καλό γλωσσικό μήνυμα», «η αγγελία που οδηγεί στη σωτηρία του ανθρώπου» ως «νέα συμφωνία», ως «νέα καθοδήγηση τού ανθρώπου», ως «Καινή Διαθήκη». [...]

[...] Κάθε μορφή διδασκαλίας της πίστης, εν προκειμένω της χριστιανικής πίστης, δεν κοινωνείται ερήμην της γλώσσας, πραγματώνεται ως γλωσσική επικοινωνία, μέσα από την οποία περνούν η διδασκαλία και τα μηνύματα.

[...] Τη λόγια μορφή της εκκλησιαστικής γλώσσας ενίσχυσε καθοριστικά η γλώσσα της λατρείας. Η γλώσσα της Θ. Λειτουργίας του Ιωάννη του Χρυσοστόμου και της Θ. Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου έπαιξε σημαντικό ρόλο σ' αυτό. Το ίδιο και η γλώσσα των Ύμνων της Ορθόδοξης Εκκλησίας, της Υμνολογίας όλων των χρόνων του Βυζαντίου με τους μεγάλους Βυζαντινούς ορθόδοξους υμνογράφους. Έτσι, η ελληνική γλώσσα όχι μόνο συνδέθηκε με την ορθόδοξη πίστη και την ορθόδοξη λατρεία, αλλά ανατροφοδότησε γλωσσικά την Ελληνική, αφού οι λέξεις της λόγιας παράδοσης γίνονταν κτήμα και του απλού λαού και επηρέαζαν τη γλωσσική του έκφραση. Ένα πλήθος εκκλησιαστικών φράσεων από το Ευαγγέλιο, τη Θ. Λειτουργία και την Υμνογραφία (ιδίως της Μ. Εβδομάδος) έχουν περάσει στην καθημερινή γλώσσα του λαού. [...]

Για πολλούς αιώνες, μέχρι τις αρχές τού 19ου αιώνα,

η διπλή γλωσσική παράδοση ήταν ευρύτερα αποδεκτή και μόλις περί το 1800, με τη διαμάχη του Ευγένιου Βούλγαρι με τον Ιώσηπο Μοισιόδακα και τους υποστηρικτές της μιας και της άλλης πλευράς, ανακύπτει το γνωστό γλωσσικό ζήτημα. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι όταν χρειάστηκε η Ορθόδοξη Εκκλησία να αντιμετωπίσει το κύμα του προσηλυτισμού που πήγε να περάσει στον λαό από ιερωμένους άλλων χριστιανικών ομολογιών, οι οποίοι χρησιμοποίησαν τη δημοτική για να προσελκύσουν απλούς λαϊκούς ανθρώπους, τότε και οι Ορθόδοξοι ιερωμένοι άρχισαν να χρησιμοποιούν την απλούστερη Ελληνική, τη δημοτική γλώσσα, για να στηρίξουν τον λαό στην ορθόδοξη πίστη του με το κήρυγμά τους, εισάγοντας μια μορφή γλώσσας που έχει χαρακτηριστεί ως εκκλησιαστικός δημοτικισμός. Ας μη ξεχνάμε ότι στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό, σ' αυτό το εθνικο-πνευματικό κίνημα παιδείας που προετοίμασε ιδεολογικά την Ελληνική Επανάσταση τού '21, οι ορθόδοξοι ιερωμένοι (από απλοί διάκονοι έως διακεκριμένοι επίσκοποι) είναι αυτοί που χρησιμοποίησαν την απλή ελληνική γλώσσα για να μεταφράσουν και να σχολιάσουν τα αρχαία κείμενα, αυτά που χρησίμευσαν ως βάση για την τόνωση τού εθνικού φρονήματος του υπόδουλου Ελληνισμού [...].».

Μπαμπινιώτης, Γ. Η ελληνική γλώσσα ως όχημα διάδοσης της χριστιανικής διδασκαλίας. Ομιλία στην Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης, 10 Μαΐου 2008, περ. Διάλογοι Καταλλαγής, αρ. φύλλ. 89, Απρ.-Μάιος-Ιούν. 2008.

Η Γλώσσα, πρόβλημα της Εκκλησίας

Λένε κάποιοι:

– Είτε το θέλουμε, είτε όχι, πρόβλημα υπάρχει! Χρόνο με χρόνο αποκοπτόμαστε από τον λαό μας και ιδίως από τα νιάτα!

Άλλοι, πιο σωστά ερωτάνε:

– Προδίνουμε το μήνυμα του Χριστού για τη σωτηρία του κόσμου, για να συντηρούμε ένα μουσείο; Και απωθούμε στο περιθώριο τον λόγο του Χριστού για κάποιους που λατρεύουν τη λογία γλώσσα;

Τι προτιμάμε;

Σε τι ακουμπάμε;

Τικαίει την καρδιά μας; Η λογία γλώσσα, ή ο λόγος του Χριστού, η σωτηρία του κόσμου;

[...] Ο άνθρωπος πρέπει να ξέρει τι λέει στον Θεό στην προσευχή του.

Λόγια απλά, καθαρά, και ξάστερα!

[...] Όταν διαβάζοντας κάποιος ή ακούοντας κάποια λόγια χρειάζεται να τους κάμει και κάποια επεξεργασία για να τα καταλάβει, η γλώσσα τους του είναι ξένη· όσο καλά κι αν την ξέρει!

Και στην περίπτωση αυτή, ενώ προσπαθεί να κατανοήσει εκείνα που ακούει, του έρχονται και άλλα νοήματα. Και έτσι, τα αμέσως επόμενα, ούτε τα ακούει, ούτε τα καταλαβαίνει. Γιατί ή κολλάει· ή αφαιρείται· ή συναρπάζεται.

Γι' αυτό χρειάζεται η μετάφραση!

Μελέτιος, Μητροπολίτης Νικοπόλεως, Μέθεξη ή Κατανόηση; Έκδ. Ι.Μητροπόλεως Νικοπόλεως, Πρέβεζα, 2011, σελ. 47-48.

Μετάφραση του Κορανίου

Η βεβαιότητα ότι το Κοράνιο είναι ο ίδιος ο λόγος του Θεού ανέστειλε για αιώνες οποιαδήποτε σκέψη μεταφράσεώς του. Κατά κανόνα χρησιμοποιείται το πρωτότυπο και από τα μη αραβικά μουσουλμανικά έθνη. [...]

Παρά τις παλαιότερες επιφυλάξεις τους, οι μουσουλμάνοι κυκλοφορούν σήμερα το αραβικό πρωτότυπο του Κορανίου με απόδοση σε όλες τις γλώσσες που ομιλούνται από μουσουλμανικούς λαούς.

Η ψυχή του Ισλάμ και του αραβικού πολιτισμού

Σε μία θρησκεία που δεν έχει ιερείς, μυστήρια, ανεπτυγμένη λειτουργική ζωή, εικόνες, η οποία αποφεύγει να αποδώσει οποιαδήποτε μορφή στον Θεό, το Κοράνιο τελικά παραμένει το μόνο αισθητό σημείο της παρουσίας Του μεταξύ των ανθρώπων. Αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, είδος σαρκώσεως του θείου Λόγου. Και μόνο η απαγγελία των στίχων του οδηγεί σε κοινωνία με τον Θεό. Ο πιστός μουσουλμάνος, μέσω του αισθητού αυτού λόγου, οδεύει και συναντά τον αιώνιο λόγο του Θεού. Έτσι το Ισλάμ έγινε η κατεξοχήν θρησκεία της γραπτής αποκαλύψεως και οι οπαδοί του είναι απόλυτα προσκολλημένοι στο γράμμα του ιερού βιβλίου. Ο υπερβολικός σεβασμός εκτείνεται ακόμη και στις λέξεις του Κορανίου. Οι στίχοι του δεσπάζουν στα τεμένη, σε κάθε χώρο λατρείας· ως σύμβολα-εικονισμός αφηρημένης τέχνης του λόγου του Θεού. Η σημασία του δεν είναι απλώς λειτουργική. Για τους μουσουλμάνους μυστικούς υπήρξε η πηγή της πνευματικής ανατάσεως. Πολλοί πιστοί γνωρίζουν από στήθους κεφάλαια του Κορανίου και δεν είναι λίγοι αυτοί που αποστηθίζουν ολόκληρο το

ιερό βιβλίο.

Το Κοράνιο άσκησε αποφασιστική επίδραση σε ολόκληρο τον αραβικό πολιτισμό. Είναι το πρώτο γραπτό μνημείο της αραβικής και σφράγισε τη γλώσσα και τη θρησκευτική συνείδηση των Αράβων. Είναι εγχειρίδιο προσευχών, αναγνωστικό, περίληψη της ιεράς ιστορίας, βάση της ηθικής και της νομοθεσίας. Χωρίς υπερβολή, κατέστη η ψυχή του Ισλάμ.

Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Αρχιεπίσκοπος Αλβανίας, Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπηση. Δ.Ο.Λ. (ΤΟ ΒΗΜΑ), Αθήνα, 2016, σελ. 152, 158-9.

Ερμηνεία σύγχρονων συμβόλων με θρησκευτικό περιεχόμενο και χρήση θρησκευτικών κωδικών επικοινωνίας

Α΄ Προς Κορινθίους 13, 1-13

1 Έὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἤχῳν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. 2 καὶ ἔὰν ἔχω προφητείαν καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἔὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἶμι. 3 καὶ ἔὰν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἔὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθήσωμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι. 4 Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, 5 οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, 6 οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· 7 πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. 8 ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι,

καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι, παύσονται· εἴτε γνῶσις, καταργηθήσεται. ⁹ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ¹⁰ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. ¹¹ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. ¹²βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. ¹³νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

Γιάννης Ρίτσος, Ἐπιτάφιος (ἀποσπάσματα)

(Θεσσαλονίκη. Μάης τοῦ 1936. Μιὰ μάνα, καταμεσις τοῦ δρόμου, μοιρολογάει τὸ σκοτωμένο παιδί της. Γύρω της καὶ πάνω της, βουΐζουν καὶ σπάζουν τὰ κύματα τῶν διαδηλωτῶν - τῶν ἀπεργῶν καπνεργατῶν. Ἐκείνη συνεχίζει τὸ θρῆνο της):

I

Γιέ μου, σπλάχνο τῶν σπλάχνων μου, καρδούλα τῆς
καρδιάς μου,
πουλάκι τῆς φτωχιάς αὐλῆς, ἀνθὲ τῆς ἐρημιᾶς μου,
πῶς κλείσαν τὰ ματάκια σου καὶ δὲ θωρεῖς ποὺ κλαίω
καὶ δὲ σαλεύεις, δὲ γρικᾶς τὰ ποὺ πικρὰ σοῦ λέω;
Γιόκα μου, ἐσὺ ποὺ γιάτρευες κάθε παράπρονό μου,
Ποὺ μάντευες τί πέρναγα κάτου ἀπ' τὸ τσίνορό μου,
τώρα δὲ μὲ παρηγορᾶς καὶ δὲ μοῦ βγάζεις ἄχνα
καὶ δὲ μαντεύεις τὶς πληγὲς ποὺ τρῶνε μου τὰ σπλάχνα;
Πουλί μου, ἐσὺ ποὺ μοῦ ἔφερνες νεράκι στὴν παλάμη
πῶς δὲ θωρεῖς ποὺ δέρνουμαι καὶ τρέμω σὰν καλάμι;

Στὴ στράτα ἐδῶ καταμεσίς τ' ἄσπρα μαλλιά μου λύνω
καὶ σοῦ σκεπάζω τῆς μορφῆς τὸ μαραμένο κρίνο.
Φιλῶ τὸ παγωμένο σου χειλάκι ποὺ σωπαίνει
κι εἶναι σὰ νὰ μοῦ θύμωσε καὶ σφαλιγμένο μένει.
Δὲ μοῦ μιλεῖς κι ἡ δόλια ἐγὼ τὸν κόρφο δές, ἀνοίγω
καὶ στὰ βυζιά ποὺ βύζαξες τὰ νύχια, γιέ μου μπήγω. [...]

IX

Ἦ Παναγιά μου, ἂν εἴσOUNA, καθὼς ἐγὼ, μητέρα,
βοήθεια στὸ γιό μου θ' ἄστελνες τὸν Ἄγγελο ἀπὸ πέρα.
Κι, ἄχ, Θεέ μου, Θεέ μου, ἂν εἴσουν Θεὸς κι ἂν εἴμασταν
παιδιά σου

θὰ πόναγες καθὼς ἐγὼ, τὰ δόλια πλάσματά σου.
Κι ἂν εἴσουν δίκειος, δίκαια θὰ μοίραζες τὴν πλάση,
κάθε πουλί, κάθε παιδί νὰ φάει καὶ νὰ χορτάσει.
Γιέ μου, καλὰ μοῦ τ' ἄλεγε τὸ γνωστικό σου ἀχειλί
κάθε φορὰ ποὺ ὀρμήνευε, κάθε φορὰ ποὺ ἐμίλει:
Ἐμεῖς ταγίζουμε ζωὴ στὸ χέρι: περιστέρι,
κ' ἐμεῖς οὔτ' ἓνα ψίχουλο δὲν ἔχουμε στὸ χέρι.
Ἐμεῖς κρατᾶμε ὅλη τὴ γῆς μὲς στ' ἀργασμένα μπράτσα
καὶ σκιάχτρα στέκονται οἱ Θεοὶ κι ἀφέντη ἔχουνε φάτσα.
Ἄχ, γιέ μου, πιά δὲ μοῦμεινε καμιὰ χαρὰ καὶ πίστη,
καὶ τὸ χλωμὸ καὶ τὸ στερνὸ καντήλι μας ἐσβήστη.
Καί, τώρα, ἐπὰ σὲ ποιά φωτιὰ τὰ χέρια μου θ' ἀνοίγω,
τὰ παγωμένα χέρια μου νὰν τὰ ζεστάνω λίγο;

Α. Τάσσος, Επιτάφιος, ξυλογραφία.

Ἐπιτάφιος Θρηῆνος (Ἐγκώμια τοῦ Ἐπιταφίου - Μεγάλη Παρασκευὴ βράδου)

ΣΤΑΣΙΣ ΤΡΙΤΗ

Ἦχος γ΄.

**Αἱ γενεαὶ πᾶσαι, ὕμνον τῇ ταφῇ σου, προσφέρουσι
Χριστέ μου.**

**Καθελών τοῦ ξύλου, ὁ Ἀριμαθαίας, ἐν τάφῳ σε κηδεύει.
Μυροφόροι ἦλθον, μύρα σοι Χριστέ μου, κομίζουσαι
προφρόνως.**

**Δεῦρο πᾶσα κτίσις, ὕμνους ἐξοδίους προσοίσωμεν τῷ
Κτίστη.**

**Ὡς νεκρόν τόν ζῶντα, σύν μοιροφόροις πάντες
μυρίσωμεν ἐμφρόνως.**

**Ἰωσήφ τρισμάκαρ, κήδευσον τό σῶμα, Χριστοῦ τοῦ
ζωοδότου.**

**Οὓς ἔθρεψε τό μάνα, ἐκίνησαν τήν πτέρναν, κατά τοῦ
Εὐεργέτου.**

**Οὓς ἔθρεψε τό μάνα, φέρουσι τῷ Σωτήρι, χολήν ἅμα
καί ὄξος.**

**Ἰωσήφ κηδεύει, σύν τῷ Νικοδήμῳ νεκροπρεπῶς τόν
Κτίστην.**

**Ζωοδότα Σῶτερ, δόξα σου τῷ κράτει, τόν Ἄδην
καθελόντι.**

**Ὑπτιον ὀρῶσα, ἡ πάναγνός σε Λόγε, μητροπρεπῶς
ἐθρήνει.**

**Ὡ γλυκύ μου ἔαρ, γλυκύτετόν μου τέκνον, ποῦ ἔδου σου
τό κάλλος;**

**Θάνατον θανάτῳ, σύ θανατοῖς, Θεέ μου, θεία σου
δυναστεία.**

**Ἡ δάμαλις τόν μόσχον, ἐν ξύλῳ κραμασθέντα, ἠλάλαζεν
ὀρῶσα.**

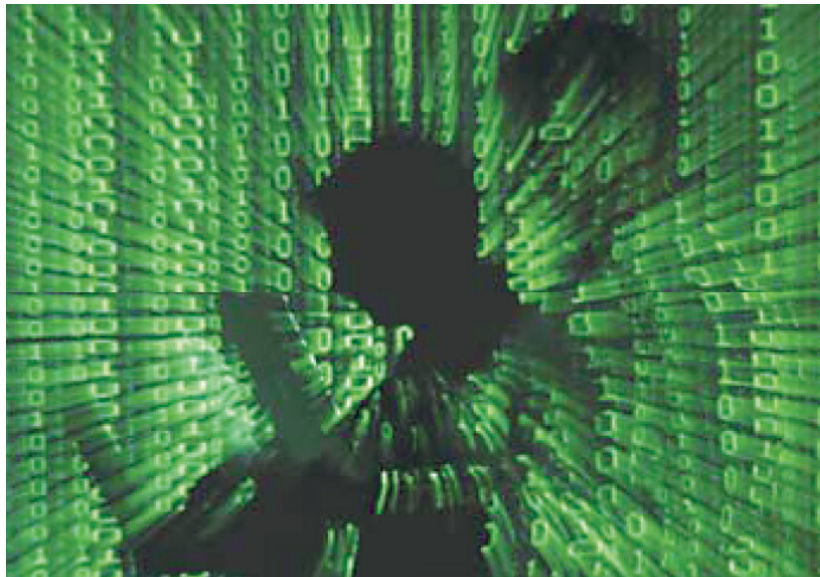
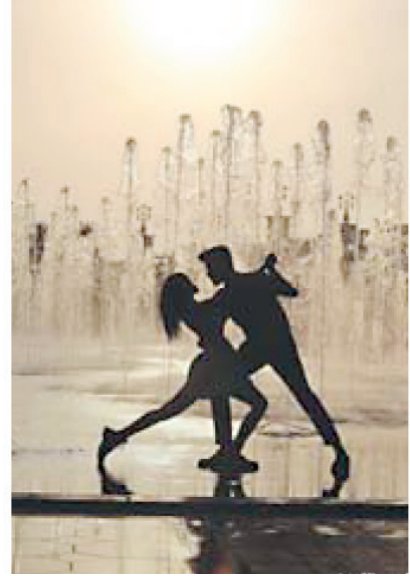
Ὡ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν μου, γλυκύτατόν μου τέκνον,
πῶς τάφῳ νῦν καλύπτῃ;
Αἱ μυροφόροι Σῶτερ, τῷ τάφῳ προσελθοῦσαι,
προσέφερόν σοι μύρα.
Ἀνάστηθι Οἰκτίρμον, ἡμᾶς ἐκ τῶν βαράθρων, ἐξανιστῶν
τοῦ Ἄδου.
Ἀνάστα Ζωοδότα, ἡ σέ τεκοῦσα μήτηρ δακρυρροοῦσα
λέγει.
Κλαίει καί θρηνεῖ σε, ἡ πάναγνός σου μήτηρ, Σωτήρ μου
νεκρωθέντα.
Ἔρραναν τόν τάφον, αἱ μυροφόροι μύρα λίαν πρῶτῃ
ἐλθοῦσαι. (τρῖς)
Εἰρήνην Ἐκκλησία, λαῶ σου σωτηρίαν, δώρησαι σῆ
Ἐγέρσει.

Μιχαῖλοβιτς Βασνετόφ (1848-1926), Επιτάφιος Θρήνος.

4.2. ΜΥΘΟΣ

Μύθος και λόγος στη ζωή

Στοιχεία μύθου και λόγου στις θρησκείες

Μύθος: θρησκεία, φιλοσοφία, τέχνη

Στη θρησκευτική περιοχή ο μύθος αποτελεί πάντοτε την αφετηρία. Αυτό σημαίνει ότι οι ρίζες του και οι καταβολές του είναι η ζωή και τα στρώματα της ανθρώπινης ύπαρξης. [...] Ο μύθος εκφράζει τη ζωή και τις βιωματικές ρίζες της ύπαρξης και συνάμα κάνει την πράξη συγκεκριμένη. Ανάλογα με την ποιότητα της θρησκευτικής ζωής και με την καλλιέργεια της ύπαρξης ο μύθος παίρνει και την αντίστοιχη μορφή. Πράγματι, ο μύθος είναι ένα υφάδι που όλο πλέκεται και ανανεώνεται, παίρνοντας διάφορες μορφές. Η πορεία και η εξέλιξη στο πλαίσιο της στόφας ενός μύθου είναι δεμένη οργανικά με την ποιότητα, την ειλικρίνεια και την ένταση της θρησκευτικής ζωής. [...] Υπάρχει ο μύθος και στη φιλοσοφία (τουλάχιστο στην πλατωνική). Διατηρεί βέβαια τον ερμηνευτικό και συμβολικό του χαρακτήρα, αλλά ποτέ δεν αποτελεί την αφετηρία. [...] Ο μύθος έχει κεντρική θέση και στην περιοχή της τέχνης. Αλλά και εδώ διαφοροποιείται ως προς τη δομή και την έκφρασή του. [...] Στην προκειμένη περίπτωση το δέσιμο του μύθου και η λειτουργική του έκφραση πρέπει να γίνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να δημιουργεί την αισθητική συγκίνηση.

Ματσούκας, Ν., Λόγος και Μύθος με βάση την αρχαία ελληνική φιλοσοφία, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη, ²1990, σελ. 29-31.

Τμήμα πώρινου αετώματος από τον παλαιό αρχαϊκό ναό στην Ακρόπολη. Τρίτων, Μουσείο Ακρόπολης 550-540 π.Χ. Από τον κύκλο των μύθων του Ηρακλή: Ο Ηρακλής παλεύει με τον Τρίωνα.

Ο μύθος για τη γέννηση της Αθηνάς

Όταν οι θεοί του ουρανού νίκησαν τους Τιτάνες, ο Δίας, έσμιξε με μια κόρη του Ωκεανού και της Τηθύος, τη Μήτιδα... Γρήγορα όμως μαθαίνει πως η Μήτιδα θα του γεννούσε πρώτα την Αθηνά, που θα του έμοιαζε στην παλικάριά και το μυαλό και έναν γιο αργότερα, πιο έξυπνο από εκείνον, που μεγαλώνοντας ήταν φόβος να του αρπάξει το θρόνο. Για να γλυτώσει μια για πάντα από έναν τέτοιο κίνδυνο, ο Δίας καταπίνει τη Μήτιδα και την κρατάει μέσα του... Όταν έρχεται η ώρα να γεννηθεί η Αθηνά, ο Δίας προστάζει τον Προμηθέα -κατ' άλλους τον Ήφαιστο- να του ανοίξει με μια τσεκουριά το κεφάλι. Έτσι ξεπηδάει αλαλάζοντας και πάνοπλη η νέα θεά.

Κακριδής, Ι., Ελληνική Μυθολογία, τ. 2, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1986, σελ. 98-100.

Εξάλειπτρο (μικρό αγγείο για αρωματικά έλαια και υγρές αλοιφές, που συνήθως χρησίμευαν για τον καλλωπισμό) με την παράσταση της γέννησης της Αθηνάς του 570-560 π.Χ. Βρέθηκε στη Θήβα. Σήμερα εκτίθεται στο Μουσείο του Λούβρου (CA616).

Μύθος και ιστορική αφήγηση στην Αγία Γραφή

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ: Η δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου (Γεν 1, 1 – 2, 4)

Η εμφάνιση της ζωής

Πριν από μερικά δισεκατομμύρια χρόνια, η επιφανειακή μορφή του πλανήτη μας δεν θύμιζε, ασφαλώς, σε τίποτα τη σημερινή εικόνα. Είναι πιθανόν ότι η ατμόσφαιρά του απετελείτο από υδρογόνο, αμμωνία, μεθάνιο, υδρατμούς και άλλα αέρια· οπωσδήποτε, όμως, όχι οξυγόνο, που είναι χημικά πολύ δραστικό και θα σχημά-

τιζε γρήγορα σύνθετες ενώσεις. Τη σημερινή του παρουσία στην ατμόσφαιρα, το οξυγόνο την οφείλει στη συνεχή του ανακύκλωση μέσω των φυτών. Τότε, βέβαια, φυτά δεν υπήρχαν. Βράχοι και νερό κάλυπταν την επιφάνεια της Γης. Μορφές, ωστόσο, ενέργειας, ουσιώδεις για τη χημική και βιολογική εξέλιξη, πρέπει να ήταν παρούσες σε αφθονία: Ηλεκτρικές εκκενώσεις στην ατμόσφαιρα και υπεριώδης ακτινοβολία, που λόγω της απουσίας οξυγόνου έφθανε ανεμπόδιστη από τον Ήλιο.

Ασφαλώς, είναι δύσκολο να φαντασθεί κανείς ότι σ' αυτόν τον ταραγμένο πλανήτη –που χαρακτηρίζεται από έντονη ηφαιστειακή δράση, μεγάλες γεωλογικές μεταβολές, και περιβάλλεται από ατμόσφαιρα δηλητηριωδών αερίων– είναι εφικτό η ζωή να κάνει το πρώτο της βήμα. [...] Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο δρόμος από αυτές τις χημικές ενώσεις ως το κύτταρο –τη βασική μονάδα της ζωής– είναι μακρύς και δαιδαλώδης. Διότι το κύτταρο αποτελεί μίαν αξιοθαύμαστη σύνθεση ενός δισεκατομμυρίου μορίων, διατεταγμένων σε πολύπλοκες δομές. Μόνο στο ανθρώπινο σώμα υπάρχουν 200 περίπου ποικιλίες κυττάρων, η κάθε ποικιλία έχοντας μια ειδική λειτουργία και αποστολή να επιτελέσει. [...]

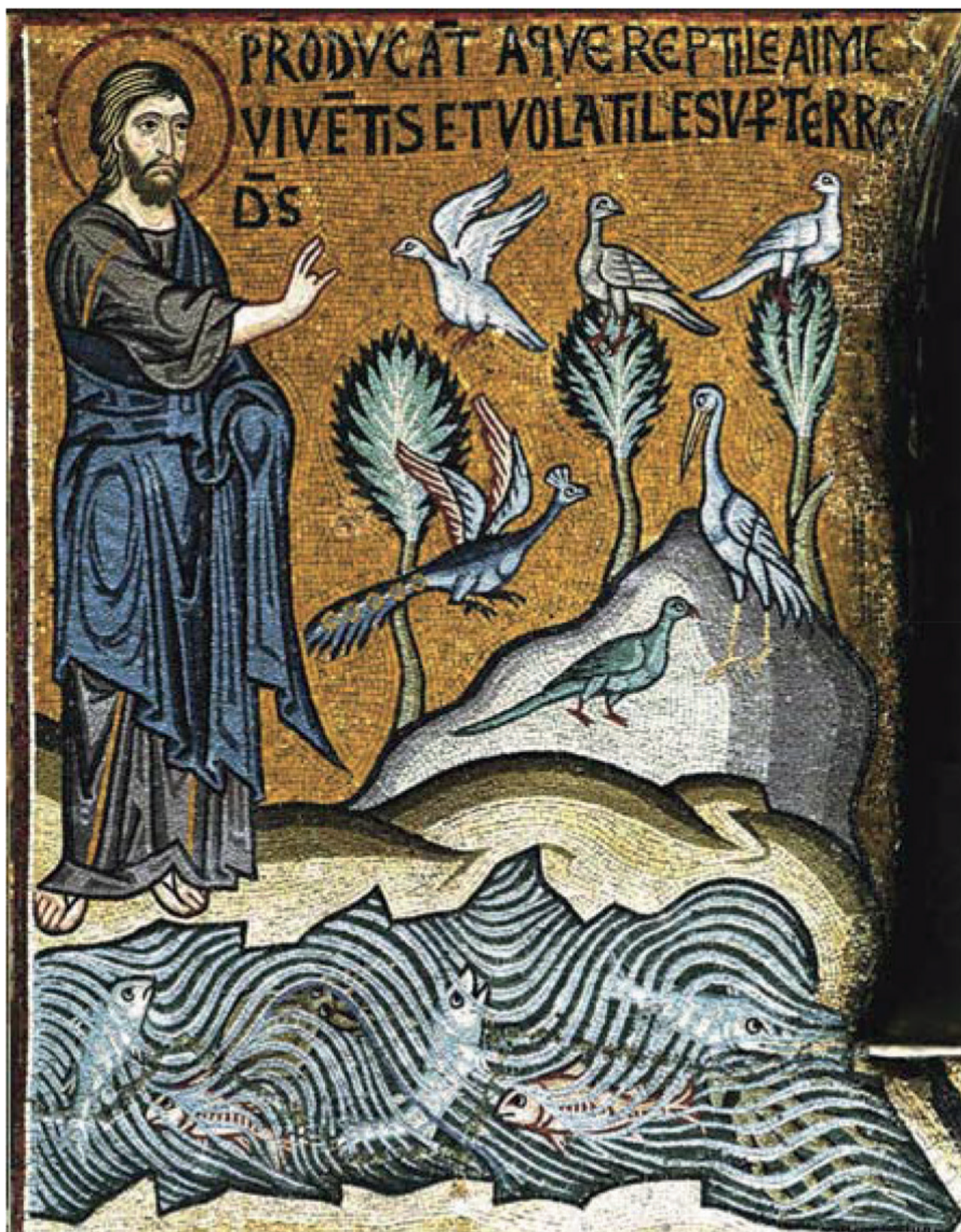
Η σημερινή εικόνα του κύκλου της ζωής αρχίζει να αναδύεται. Οι ζωικοί οργανισμοί εκτρέφονται με οργανικές ύλες και τις καίνε με τη βοήθεια του οξυγόνου· ενώ τα φυτά αναπτύσσονται και διαβιούν με τη βοήθεια του ηλιακού φωτός, απελευθερώνοντας συνεχώς οξυγόνο. Όσο γνωρίζουμε, πάντως, ο παλαιότερος πολυκύτταρος οργανισμός πρέπει να ήταν κάποιο είδος μέδουσας, που έκανε την εμφάνισή του πριν από 700 εκατομμύρια χρόνια. Τα πρώτα είδη ιχθύων εμφανίσθηκαν πολύ αργότερα, πριν από 500 περίπου εκατομμύρια χρόνια. Είναι αξιοσημείωτο ότι, για πολύ μεγάλο διάστημα της ηλικίας

της Γης, η παρουσία της ζωής περιορίζεται σε υδάτινους χώρους, σε λίμνες και ωκεανούς. [...]

Γραμματικάκης, Γ., Η κόμη της Βερενίκης. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, ¹⁵1998, σελ. 92, 93, 97-98, 99, 102-104.

Γκράφιτι στο ανατολικό Λονδίνο.

Ο Χριστός δημιουργεί τα πετεινά του ουρανού και τα ψάρια. Ψηφιδωτό (1140-70) στη καπέλα Παλατίνα, Παλέρμο. Κύριος Ναός, Κεντρικός Διάδρομος, Νότιος Τοίχος. Λεπτομέρεια.

Η συμβολική γλώσσα της Παλαιάς Διαθήκης

[...] Από τα παραπάνω προκύπτει σαφώς ότι η πρόσληψη μυθολογικών στοιχείων, που εξυπηρετούν τη διατύπωση των βιβλικών αληθειών, δεν σημαίνει και πρόσληψη της μυθολογικής σκέψης. Η ουσία του μύθου βρίσκεται στη θεώρηση των θεών ως μέρους του κόσμου τούτου. Ο τονισμός όμως της υπερβατικότητας του Θεού στη Βίβλο αποκλείει οποιοδήποτε συσχετισμό της με τα μυθολογικά κείμενα. Είναι αυτονόητο ότι συχνά η βιβλική γλώσσα είναι έντονα επηρεασμένη από τους μύθους της περιοχής, εφόσον οι βιβλικοί συγγραφείς αντλούν υλικό από τις αφηγήσεις του πνευματικού τους περιβάλλοντος, ιδιαίτερα όταν οι αφηγήσεις αυτές αναφέρονται σε θέματα όπως η δημιουργία, η προέλευση του κακού, η σχέση του ανθρώπου με το Θεό κ.λπ., που απασχολούν και τους ίδιους. Παρ' όλα αυτά, κατά πραγματικά αξιοθαύμαστο τρόπο, ο μύθος χρησιμοποιείται πάντοτε ως γλωσσική επένδυση, προκειμένου να διακηρυχθεί αφηγηματικά η αλήθεια για τον ένα και μοναδικό Θεό, ο οποίος δημιούργησε τον κόσμο τέλειο, έπλασε τον άνθρωπο κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή του, επεμβαίνει σωτηριολογικά στην ιστορία κ.λπ. Μέσα από τις αφηγήσεις των ένδεκα πρώτων κεφαλαίων της Γενέσεως προβάλλει με τον πιο παραστατικό τρόπο η πτωτική πορεία του ανθρώπου που χαρακτηρίζεται από μια αλυσιδωτή διάσπαση των σχέσεων, ως συνέπεια της διάσπασης των σχέσεων με τον Θεό.

Κωνσταντίνου, Μ., Χίλια χρόνια και μία μέρα. Η συμβολική γλώσσα των αφηγηματικών κειμένων της Π.Δ., Σύναξη, 67, 1999, σελ. 110-111.

Το ζήτημα του μύθου και της αλήθειας στη θρησκευτική γλώσσα. Χρήση και ερμηνεία θρησκευτικών πηγών με μυθολογικό υλικό

«Ο Καλός Ποιμένας», ψηφιδωτό από το μαυσωλείο της Γάλα Πλακίδια στη Ραβένα, 425 μ.Χ.

Ένας βαθιά ελληνικός ορθόδοξος άγιος με «ρίζες» και «κλαδιά» πέρα από την ορθοδοξία

Υπάρχουν άγιοι στην ορθοδοξία που οι θρύλοι οι οποίοι τους συνοδεύουν φανερώνουν την ιδιαίτερη σχέση και αγάπη των πιστών προς αυτούς, σχέση που τους εκτείνει πέρα από τα όρια του δόγματος και της θρησκείας, τους καθιστά περισσότερο οικείους και οικουμενικούς.

Ένας από τους κυριότερους τέτοιους αγίους είναι ο Καππαδόκης Άγιος Γεώργιος, ο οποίος στη λαϊκή ψυχή έχει στοιχεία αγιοσύνης και ηρωισμού ταυτόχρονα, όπως και ο άλλος έφιππος άγιος, ο άγιος Δημήτριος.

Στην Καππαδοκία, μάλιστα, πιστεύουν ότι τα άλογα του Άι-Γιώργη, του Άι-Δημήτρη, των αγίων Θεοδώρων και του αγίου Μηνά τρέχουν στον ουρανό και ότι είναι αυτά που προκαλούν τις βροντές και τις αστραπές με τα πέταλά τους.

Το βασικό χαρακτηριστικό όμως του αγίου Γεωργίου σύμφωνα με τους θρύλους που σχετίζονται μ' αυτόν, το φανερώνει το επίθετο «δρακοντοκτόνος», επειδή ο άγιος σκότωσε ένα δράκο που φρουρούσε όλο το νερό της περιοχής και δεν άφηνε τους κατοίκους να υδρευτούν, αν δεν του έδιναν βορά κάθε φορά από έναν συντοπίτη τους. Αυτό συνεχιζόταν επί πολλά χρόνια, μέχρι που ήρθε η σειρά της μονάκριβης κόρης του τοπικού άρχοντα να θυσιαστεί στον δράκο.

Τότε, ο άγιος, καβαλάρης, με το κοντάρι του σκότωσε τον δράκο, έσωσε την κοπέλα και ελευθέρωσε και την πόλη.

Το αξιοσημείωτο στην όλη ιστορία είναι ότι την ιδιότητα του δρακοντοκτόνου ο άγιος την αποκτά μόλις τον εντέκατο αιώνα, και όχι ενωρίτερα. Οι παλαιότερες παραστάσεις του αγίου τον εικονίζουν ως αξιωματούχο. Γράφει σχετικά η αναπληρώτρια καθηγήτρια Βυζαντινής Τέχνης, Μαρία Βασιλάκη: «Οι κατεξοχήν δρακοντοκτόνοι άγιοι στην Ανατολική Εκκλησία ήταν οι δυο Θεόδωροι, ο Τήρων και ο Στρατηλάτης. Η παλαιότερη παράσταση με τον Γεώργιο του έκτου αιώνα τον δείχνει ως αξιωματούχο, δηλαδή με την επίσημη και όχι με τη στρατιωτική του στολή. Δεν γνωρίζω για παράσταση του ένατου αιώνα. Πάντως, μόλις τον εντέκατο εμφανίζεται ως δρακοντοκτόνος. Πως και γιατί αντικαταστάθηκαν οι Θεόδωροι από τον Γεώργιο είναι ένα ζητούμενο». Το γεγονός πάντως δεν είναι άσχετο και με το ότι τον

εντέκατο αιώνα το Βυζάντιο βρίσκεται πλέον σε εξαιρετικά δυσχερή θέση.

Ως δρακοντοκτόνο, τον άγιο τον διεκδίκησε και το Ισλάμ, κατά τον δέκατο τρίτο και δέκατο τέταρτο αιώνα, ονομάζοντας τον Σαρί Σαλτίκ. Σύμφωνα με τον δικό τους θρύλο, ο Σαρί Σαλτίκ, πιστός σύντροφος του Χατζί Μπεκτάς (ιδρυτή του τάγματος των Μπεκτασήδων) έφθασε στη Βουλγαρία, σκότωσε έναν δράκοντα με επτά κεφάλια, απελευθέρωσε τη βασιλοπούλα και οι χριστιανοί (οι «άλλοι») ασπάστηκαν τον Μωάμεθ. Ο ίδιος θρύλος είναι πολύ ισχυρός στην Κρόια της Αλβανίας, αλλά και στη Βοσνία. [...]

Ο άγιος Γεώργιος των Μπεκτασήδων: Ο σύγχρονος ελληνισμός έχει συνδέσει με πλήθος εθίμων τη γιορτή του αγίου Γεωργίου. Τόσα πολλά είναι τα έθιμα που συνοδεύουν τις γιορτές του, ώστε είναι αδύνατον να καταγραφούν όλα και από όλα τα μέρη του ελληνισμού. Κοινό χαρακτηριστικό των περισσοτέρων είναι ότι ανήμερα της γιορτής του τρώνε αρνί, ενώ το ζώο αυτό, σε πολλά κτηνοτροφικά μέρη, κατά τη σχετική πανήγυρη, το περιφέρουν γύρω από την εκκλησία του αγίου, ενώ κολλούσαν κεριά στα κέρατά του και τα άναβαν, καθώς πήγαιναν να προσκυνήσουν.

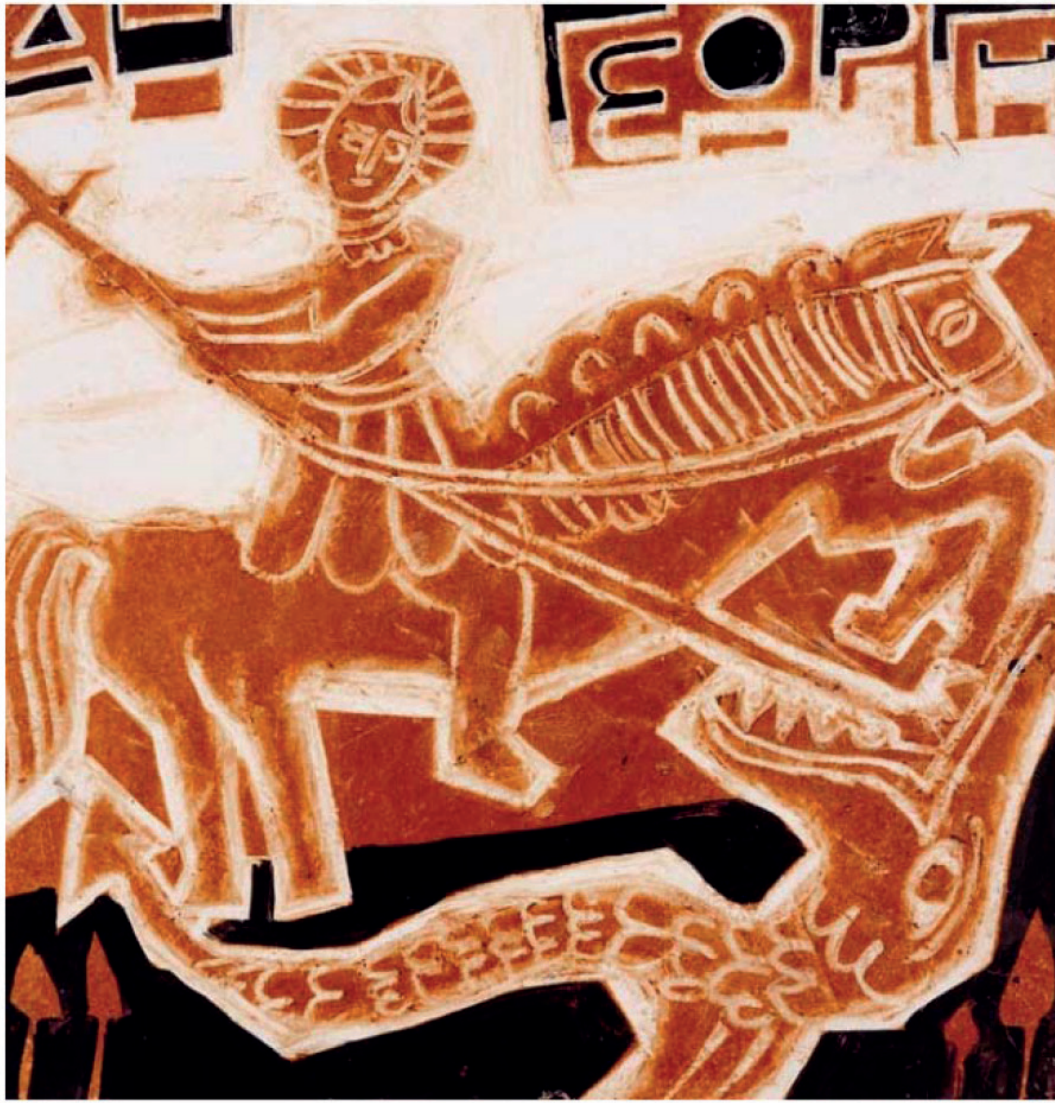
Ο άγιος Γεώργιος όμως είναι αγαπημένος άγιος και των μουσουλμάνων Μπεκτασήδων ή Αλεβιτών (αίρεση του Ισλάμ, κατά πολλούς όμως θεωρούνται κρυπτοχριστιανοί). Ιδιαίτερα σε περιοχές της Θράκης, ο άγιος Γεώργιος τιμάται σε πολλούς τεκέδες (αλεβίτικα μοναστήρια), αλλά και στις πολλές ορθόδοξες εκκλησιές και παρεκκλήσια του αγίου που υπάρχουν στην περιοχή πολλές φορές απαντώνται μουσουλμάνοι που πηγαίνουν να προσευχηθούν ή να αφήσουν κάποιο τάμα!

Κυρίως όμως προσφέρουν θυσίες ζώων, τα λεγόμενα Κουρμπάνια, κατά την ημέρα της γιορτής του αγίου, με το παλαιό ημερολόγιο, στις 6 Μαΐου.

Σταματιάδου, Μ., Ένας βαθιά ελληνικός ορθόδοξος άγιος με «ρίζες» και «κλαδιά» πέρα από την ορθοδοξία, Νέμεσις, τ. 113, Μάρτιος 2011.

Εικόνα Αγίου Γεωργίου. Άγνωστος ζωγράφος του Χάνδακα, τέλη 15ου αιώνα μ.Χ.

Πέρης Ιερεμιάδης, Άη Γιώργης.

Άγιος Γεώργιος ο Κουδουνάς στην Πρίγκηπο. Προσκύνημα χριστιανών και μουσουλμάνων.

Κριτική προσέγγιση των πεποιθήσεων και των στάσεων των πιστών απέναντι στα ιερά κείμενα

Παραδόσεις για τον άγιο Νικόλαο στην Ευρώπη

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες είναι διαδομένος ένας μύθος, με πρωταγωνιστή τον άγιο Νικόλαο. Σύμφωνα αυτόν, ένας έμπορος, που ζούσε στην πόλη του Αγίου Νικολάου, έχασε την περιουσία του και ήταν σε απόγνωση, επειδή δεν μπορούσε να ζήσει την οικογένειά του. Όταν ο άγιος έμαθε για την τραγική κατάσταση της οικογένειας, αποφάσισε να τον βοηθήσει. Κατά τη διάρκεια της νύχτας, ώστε να μη γίνει αντιληπτός, πήγε στη στέγη του σπιτιού του και έριξε χρυσά νομίσματα από την καμινάδα, τα οποία έπεσαν μέσα σε μια κάλτσα, που είχαν κρεμάσει στο τζάκι για να στεγνώσει. Το πρωί, η οικογένεια του εμπόρου ανακάλυψε το απρόσμενο δώρο.

Έτσι, σε διάφορους τόπους, διαδόθηκε το έθιμο να κρεμούν κάλτσες στο τζάκι και να τοποθετούν μέσα σε αυτές δώρα για τα παιδιά και η ανταλλαγή δώρων. Ο μύθος έγινε απαρχή για τη διάδοση ποικίλων δοξασιών και παραδόσεων σε ολόκληρο τον κόσμο.

Περιεχόμενα

Κοινωνία

Πολίτης	6
Στερεότυπα	29
Πολυπολιτισμικότητα	42
Διάλογος	63
Εκκοσμίκευση	76

Πολιτισμός

Γλώσσα	86
Μύθος	107

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.